

Herinneringen van een jubilaris

H.N.J.J. van Wersch, 50 jaar lid van
de werkgroep [1948-1998]

M.A. VAN DER WIJST

In het tijdschrift *Het Land van Herle* verscheen in het laatste nummer van 1995 de volledige lijst van leden van de werkgroep van de historische kring Het Land van Herle sedert 1945. Het bleken er in de loop van de tijd 69 geweest te zijn. Sedertdien zijn er vijf nieuwe leden, mevrouw Schiphorst en de heren Krüll, Van Slooten, Wolters en Nolten, bijgekomen. De groep telt thans 23 leden. Nog altijd komt men, zoals gebruikelijk sedert de oprichting, elke maand bijeen en meestal worden er door de leden zelf lezingen en causerieën gehouden over de meest uiteenlopende onderwerpen op historisch gebied.

Dit jaar is het 50 jaar geleden, dat de heer H.N.J.J. Van Wersch uit Simpelveld lid werd van de werkgroep. Toen de heer Van Wersch in 1948 toetrad, was deze groep nog maar drie jaar actief. Zijn 50-jarig jubileum was een goede gelegenheid om eens met de heer Van Wersch te praten en hem herinneringen te laten ophalen uit 'de goede oude tijd'.

De werkgroep begon eenvoudig in de werkkamer van de Heerlense archivaris, drs. L.E.M.A. Van Hommerich, en verplaatste zich later naar de studiezaal, eerst in het souterrain van het achterste deel van de schouwburg, waar toen ook het archeologisch/Romeins museum was, en later in het nieuw gebouwde Thermenmuseum.

De heer Van Wersch herinnert zich uit die eerste tijd nog heel goed de gemoedelijkheid

en de ontspannen sfeer die in iedere vergadering heerste, maar vooral de prettige discussies die gevoerd werden. Die waren nooit fel. Het was in de tijd van de politio-nale acties in het voormalige Nederlands Oost-Indië. In praktisch iedere gemeente was toen een zogenaamd 'Thuisfront' opgericht. Ook in Simpelveld gebeurde dat onder leiding van pastoor J. Gillisen zaliger. De bedoeling hiervan was om het contact te onderhouden tussen het dorp en de mannen die als soldaat in Indië gelegerd waren. Maandelijks werd er een krantje uitgegeven waarin de belangrijkste gebeurtenissen die in het dorp plaats vonden, vermeld werden. Verder andere interessante berichten. Verhalen over de geschiedenis van Simpelveld waren voor rekening van de heer Van Wersch. Daardoor kwam hij wel eens op bezoek in het archief van Heerlen bij de heer Van Hommerich. Deze vroeg hem toen of hij geen belangstelling koesterde om bij *Het Land van Herle* te komen. 'Zo is het gekomen', zegt hij.

Toen hij lid werd, ontmoette hij in de werkgroep behalve de heer Van Hommerich onder meer de heren J.J. Jongen uit Schaesberg, H.A. Beaujean uit Hoensbroek, J.G.H. Hoens uit Hoensbroek en A.J. Toussaint uit Terwinselen, allen in het onderwijs werkzaam zoals ook de heer Van Wersch zelf. Verder de Waubachse ambtenaar F.K.J.J. Schobben en P.H.A. Theunissen, kantoorhouder van de PTT in Amstenrade. Zo was

De jubilaris krijgt van Servie Broers een cadeau uitgereikt.

een groot deel van het oude Land van Herle, de regio rond Heerlen, vertegenwoordigd. Ook architect P.A. Schols uit Geleen was lid. De heer Van Wersch weet het volgende te vertellen.

'Verschillende heren kende ik toen al. Ik herinner me nog het bezoek van de voorzitter, J. Jongen, toen die 15 mei 1949 bij de opening van het Miljoenenlijntje met de eerste trein naar Simpelveld kwam om ons namens *Het Land van Herle* te condoleren bij het overlijden van mijn moeder. Mijn neef, Leo van Wersch, trad een jaar na mij als lid tot *Het Land van Herle* toe. Van toen af aan was het bij de begroeting steeds Van Wersch senior en Van Wersch junior. Meer dan 40 jaar lang zijn wij samen naar de maandelijkse bijeenkomst getrokken. In het begin met zijn auto en toen dat niet meer mogelijk was, reed ik met mijn wagen erheen. Tot na mijn 70e jaar ben ik junior gebleven.

Een minder prettige herinnering na een vergadering was de parkeerbon die ik op

mijn voorruit aantrof. Het was in de winter zodat ik wat laat naar de vergadering kwam. Na lang zoeken vond ik tegenover de schouwburg eindelijk een parkeerplaatsje. Bij terugkomst zag ik dat ik voor een inrit stond.

Wat mij heel erg lang bijgebleven is, was de fenomenale geheugenkennis van de heer Jongen. Van 1936-1938 had ik op de hoofd-akte-cursus de vakken aardrijkskunde en geschiedenis van hem gehad. Hij was dus geen vreemde meer voor mij. Tijdens de vergadering werd praktisch geen enkele vraag gesteld of de heer Jongen wist er een antwoord op, net zoals heden ten dage de heer A. Corten ons iedere keer verbaasd doet staan met zijn encyclopedische kennis. Pastoor Moonen, schrijver van *'Brunssum de eeuwen door'*, die maar korte tijd lid is geweest, deed me iedere keer denken aan Guido Gezelle. Jammer dat hij zo gauw afhaakte.

Een ander markante figuur vond ik de heer Vromen. Hij was bekend om zijn praatjes op

de radio over het 'Boerelaeve va vreuger'. Als hij aan het vertellen was, zag je het als het ware voor je gebeuren. Het was kostelijk om naar hem te luisteren.

Met de heer Schols ben ik eens een hele middag door Simpelveld gewandeld, waar hij vele schetsjes maakte van oude vakwerkhuisjes.

Een leuke herinnering aan een ontmoeting wil ik u niet onthouden. Een tijdje geleden kwam ik Mgr. Wiertz, de bisschop van Roermond, tegen, die als kapelaan van Schaesberg ook een tijdje lid van onze vereniging is geweest. Hij kwam op me toe en zei toen: 'Sorry, is het junior of senior?'

Daarom kan ik zeggen, dat ik me heel lang, dank zij *Het Land van Herle*, jong gevoeld heb'.

Ook troffen wij onder de leden van de werkgroep in de jaren voor 1950 al aan ir. C.E.P.M. Raedts, directeur van de Oranje-Nassaumijn en gedurende een aantal jaren wethouder van Heerlen, en mr.dr.dr.s. J.P.D.

van Banning, oud-burgemeester van Schaesberg en later van Geleen.

De 50 jaar van zijn lidmaatschap overziende, meent de heer Van Wersch, dat *Het Land van Herle* voor de regio van groot belang is geweest en nog is. Vele heemkundeverenigingen en ook aankomende historici kunnen uit de artikelen, die in het bulletin van *Het Land van Herle* geplaatst zijn de laatste vijftig jaar, vele gegevens vinden die zij voor hun eventuele onderwerpen nodig mochten hebben.

Wij van onze kant willen graag onze waardering uitspreken voor het werk van de heer Van Wersch, die zowel op het gebied van de 'vaderlandse geschiedenis' als van de geschiedenis van de streek en in het bijzonder Simpelveld en omgeving, zijn mannetje staat. Zijn bijdragen variëren van missieleven, kloosters en parochiegeschiedenis tot posterij-geschiedenis en genealogische vondsten, waarbij zijn kennis van familierelaties ons soms verbaast.

Caspar, Melchior en Balthasar als voornamen in Heerlen

M. A. VAN DER WIJST

Eerder heb ik in *Het Land van Herle* aandacht besteed aan enkele in Heerlen gebruikte voornamen zoals Pancratius en Joseph.¹ Elders heb ik geschreven over het onderwerp 'Doopnamen in Heerlen in de periode 1588-1798'.² Daarnaast memoreerde ik in dit tijdschrift de vondst van een driekoningenbriefje in 1737 in Hoensbroek, een devotieprentje ter ere van de heilige drie koningen, dat men op reis voor een behouden thuiskomst bij zich droeg zoals later de medaille van Christoffel wel door autobezitters in hun wagen wordt aangebracht.

In de bijbel wordt weinig gezegd over de drie mannen, die wij thans als de drie koningen kennen. Slechts de evangelist Mattheus [2: 1-12] spreekt over wijze mannen die na de geboorte van Christus naar Jeruzalem en Bethlehem kwamen. In de loop van de Middeleeuwen reduceerden kerkgeleerden het aantal koningen of wijzen tot drie, naar analogie van de drie geschenken goud, wierook en myrrhe. In de negende eeuw zouden hun namen voor het eerst genoemd worden: Caspar, Melchior en Balthasar. In het jaar 1164 liet keizer Frederik I [Barbarossa] hun gebeente naar Keulen overbrengen, waar de verering tot grote bloei kwam.³

Het leek mij interessant om eens na te gaan hoe vaak hun namen in de periode waaruit kerkelijke registers van Heerlen bekend zijn, namelijk 1588-1798, aan kinderen werden gegeven bij de doop. Een eenvoudige optelling leidde tot het volgende resultaat: Caspar[us] 105 maal, Melchior en Balthasar elk 15 maal. Overigens werd tot omstreeks 1750 steeds de Latijnse of verlatijnste vorm

Casparus gebruikt. Dat de eerstgenoemde naam Caspar veel vaker voorkwam dan de andere twee is mogelijk te danken aan het feit dat in de late Middeleeuwen Caspar werd gezien en afgebeeld als een knappe, baardloze jongeman. In de middeleeuwse dogmatiek werden de drie koningen uitgelegd als symbool van de drie levensstadijden jeugd, volwassenheid en ouderdom. Melchior was een grijsaard van 60 jaar, Balthasar een man van 40, en Caspar een jongeling van 20.⁴

Uiteraard heb ik nagezien of de geboorte- of doopdatum van de kinderen 6 januari was, de feestdag van Driekoningen. Driemaal vond de doop inderdaad op die dag plaats, in 1609, 1708 en 1755, vijf maal had de doop een paar dagen daarna plaats, zodat er ook verband verondersteld kan worden. Bij een onderzoek over zo een lange periode [210 jaar ofwel zeven geslachten] ligt het voor de hand dat kinderen vaak niet rechtstreeks naar één van de drie koningen zijn vernoemd, maar naar hun vader, grootvader of ander familielid. Deze veronderstelling wordt versterkt door het feit dat in 28 gevallen één van de doopgetuigen dezelfde voornaam droeg als de dopeling. Na 1750 was dit eerder regel dan uitzondering, wat ook tot de conclusie kan leiden dat toen het vernoemen van een kind naar een familielid zeer algemeen was. Overigens kan berekend worden dat de naam Caspar[us] over de gehele onderzochte periode genoeg in dezelfde aantallen voorkwam. Naar deze voornaam als tweede naam is geen onderzoek gedaan. Verder kon vastgesteld dat acht maal het kind naar de vader Caspar[us] werd genoemd.

De drie koningen aanbidden het Christuskind. Links knielend de grijsaard Melchior, in het midden de volwassen man Balthasar, rechts de baardloze Caspar. Het hondje op de voorgrond staat voor trouw en toegewijdheid. Ets van Martin Schongauer [gest. 1491].

H DREY CONINGEN

GASPAR MELCHIOR BALTHASAR

*Bidtvoo onf mieninde ire onfer doot
Dit Beldt is gheraekt aen de drey hoofden
vande 3 Coningen tot seilen is goet voor
ryssende persöonen tegen de onghelücke
den wegen ho oft pijn vallende siekten
Conygen tooverijen alle soorten van
qualen ende haestige doot*

Gedrukt driekoningenbriefje uit de 18e eeuw. Het zou de (reizende) eigenaar beschermen tegen ongelukken, ziekten en een plotselinge dood.

De vraag of een bepaalde naam in een bepaalde familie meer voorkwam dan in andere families, kan met de nodige terughoudendheid beantwoord worden met de constatering dat de naam Caspar[us] bij de familie Schils en Wetzels/Wetsels zeven maal en bij Borghans en Cornips/Carnips vier maal voorkwam. In dit kort bestek kan niets gezegd worden over de familierelatie tussen de diverse drie koningen-naamdragers, hoe interessant dat voor genealogen ook zou zijn. Wellicht ging de naam van de ene familie op de andere over.

Wie zou verwachten dat alle drie de namen in één en dezelfde familie voorkwamen – in kinderrijke gezinnen zou dat eenvoudig zijn – zal teleurgesteld zijn als hij ziet dat de naam Melchior voorkwam in de familie Austen, Beckers, Eussen, Frijns, Henrici, Henskens, Meyers, Moberts, Pelsers, Prick, Pricken, Reumkens, Tribels [2x] en Welen.

De naam Balthasar kwam voor in de families Autmans, Boest, Bijen, Cremers [2x], Gielkens, Harst, Meertens, Pelzer, Roosboom, Spierts, Spirtz [2x], Sijstermans en Wingerts. Geen van deze familienamen stemt overeen en bovendien komen bij de families met de naam Caspar(us) [105 x] slechts de volgende zes hiervoor genoemde achternamen voor: Beckers, Meyers, Mobertz, Prick, Siestermans en Tribels. Er is ook nooit een Balthasar of Melchior getuige bij de doop van een Caspar of omgekeerd. Helaas heb ik bij de geboorten ook geen drieling met de drie genoemde namen aangetroffen, wat elders kennelijk wel eens voorkwam.⁵

Zoals we kunnen vaststellen is er historisch gezien op het gebied van de naamgeving thans veel veranderd: Caspar, Balthasar en Melchior zijn geen populaire jongensnamen meer.

Noten:

1. M.A. VAN DER WIJST, 'Pancratius als doopnaam', in: *LvH* 24 [1974] 109-111, en dezelfde, 'De voornaam Joseph in Heerlen', in: *LvH* 31 [1981] 40-42.
2. In *Naamkunde, Mededelingen van het instituut voor naamkunde te Leuven* etc, 1977 afl. 3/4, 242-255.
3. ERNA MELCHERS, *Das Jahr der Heiligen. Geschichte und Legende* [München 1965].

4. Zie W. MOLSDORF, *Christliche Symbolik der mittelalterlichen Kunst* [Leipzig 1926, herdruk 1968], nr. 88, en G.J. VAN SETTEN, *De santenkraam der Roomse kerk. Met heiligen door de seizoenen* [Haarlem 1986], 7-9.
5. A.J. BERNET KEMPERS, *Voornamen. Hoe komen we eraan, wat doen we ermee?* [Utrecht/Antwerpen 1965], 86. Hier wordt dit vermeld voor België.

Chirurgijns en gerechtelijke visitaties in Heerlen tijdens de achttiende eeuw

M. VAN DIJK

*Heelmeesters, kunstigh volck, die met ghesonde kruyden
Zijt als een soeten Daeuw omtrent ghewonde luijden
Die noyt set buijten hoop een afgebroken Been
Maar voeght, na rechten eijsch, de stucken overeen.*

Jacob Cats [1577-1660]

Ook in het verleden had men uiteraard behoefte aan geneeskundige verzorging. Maar een hoogopgeleide arts, die een speciale opleiding daartoe had genoten aan een universiteit of hogeschool – een zogeheten ‘doctor medicinae’ – was in Heerlen en omgeving niet aanwezig. Slechts de welgestelden konden naar steden als Maastricht of Aken gaan en daar een dergelijke geneeskundige consulteren. De overgrote meerderheid van de inwoners van Overmaas, zoals deze landstreken in de 17e en 18e eeuw heetten, moesten het doen met de dorpsheermeester of chirurgijn. En ook in Overmaas trachtten allerhande kwakzalvers en tandentrekkers tijdens bijvoorbeeld de dorpskermis geld te verdienen.

De dorpschirurgijns dienen wel duidelijk onderscheiden te worden van de doe-het-zelvers die – toen en nu – pretenderen over [veel] kennis van het menselijke lichaam en zijn ziekten te hebben. Heelmeesters die zich in Heerlen wilden vestigen, moesten daartoe toestemming verkrijgen van schout en schepenen. Als de kandidaten nieuw waren in Overmaas of om andere redenen niet over een goede naam en faam of de juiste

papieren beschikten, dienden zij een proeve van bekwaamheid af te leggen voor een daartoe bevoegde arts. Daar dienden zij, in theorie en praktijk, aan te tonen over de vereiste elementaire kennis van de geneeskunst te beschikken. Ook moesten zij aantonen een aantal basisvaardigheden, zoals het veelvuldig toegepaste aderlaten, te beheersen.

Hun ‘opleiding’ verkregen deze heelmeesters door bij een bevoegde chirurgijn een aantal jaren in de leer te gaan. Daar werkte de aspirant-chirurgijn als hulpje en kon hij de kneepjes van het vak van zijn werkgever afkijken. Zijn theoretische kennis diende hij zich zelf eigen te maken door de gangbare medische handboeken aan te schaffen en te bestuderen. De beteren en meest gemotiveerden verkregen de kwalificatie ‘meester’ door bij een stedelijk chirurgijngilde met succes een examen en meesterproef af te leggen.¹ Ondanks de gebrekkige opleiding en de in vergelijking met de twintigste eeuw nog zeer beperkte kennis van de geneeskunst en geneesmiddelen konden handige en leergierige plattelandschirurgijns toch een redelijke praktische kennis opbouwen. De mindere goden en de beunhazen vormden helaas regelmatig een gevaar voor hun patiënten.²

Bij hun werkzaamheden werden de heelmeesters, ook in Heerlen, bijgestaan door apothekers en vroedvrouwen. De schepenbank Heerlen kende in de zeventiende en achttiende eeuw altijd zo’n vier gezworen

vroedvrouwen die behoeftige gezinnen moesten bijstaan bij problemen rond zwangerschap en bevalling. Tevens dienden zij de drossaard, de schout en de schepenrechtters van advies te voorzien indien dergelijke problemen ook een juridische kant hadden. Een weduwe die binnen negen maanden na het overlijden van haar man wenste te hertrouwen, diende bijvoorbeeld een attestatie te verkrijgen waarin een gezworen vroedvrouw bevestigde dat zij niet zwanger was, dit om juridische problemen rond het vaderschap te voorkomen. Dat de Heerlense chirurgijns tevens een barbierwinkel uitbaatten, zoals op veel plaatsen elders in de Republiek gebeurde, is [nog] niet gebleken.³

De 'geswooren chirurgijn' of 'banks chirurgijn' was een heelmeeester die verplicht was onbemiddelde ingezetenen van gratis medische hulp te voorzien, en in geval van epidemieën de autoriteiten met raad en daad bij te staan. Of dit ook gold voor de soms langdurige en kostbare behandeling van ernstige zieken en gewonden, was regelmatig een punt van discussie. Een belangrijke taak van de Heerlense bankchirurgijn was ook het als getuige-deskundige ten behoeve van het schepengerecht 'visiteren' van gewonde en dode personen. Het onderzoek van de lichamen gebeurde op de eerste plaats om te bekijken of er sprake kon zijn geweest van een misdrijf; was het bijvoorbeeld algemeen bekend dat iemand door ouderdom of ziekte was overleden, dan vond er geen visitatie plaats.⁴ Deels was de visitatie dan ook gelijk aan onze gerechtelijke lijkschouwing, en is zij niet te verwarren met het huidige visiteren, dat is het onderzoek aan den lijve, bijvoorbeeld op smokkelwaar.

Of de Heerlense bankchirurgijns ook werkzaam waren in het gasthuis, dat eeuwenlang onder aan de Gasthuisstraat bij de Caumberbeek lag, is niet bekend.

Deze heelmeeesters ontvingen een vast traktement van het Heerlense bestuur. Waarschijnlijk dienden zij een getuigschrift van

hun bekwaamheid over te leggen. Een dergelijke attestatie verkregen zij van de 'landsdoctor', een medicus die in Staats-Overmaas was belast met onder andere het toezicht op de volksgezondheid en de beroepsuitoefening van de heelmeeesters. Meestal waren dit gepromoveerde medici die woonden en werkten in Maastricht.

Heerlense chirurgijns

De heelmeeesters behoorden in het algemeen tot de bovenlaag van de dorpsbevolking. In het Heerlen van de achttiende eeuw waren vader Matthijs en zoon Hendrik Joseph Roebroek beiden als chirurgijn gevestigd. Hendrik Joseph was tevens herbergier. Hun vader respectievelijk grootvader, Hubertus Roebroek, was ook al als chirurgijn in Heerlen werkzaam. Zij vormen een aardig voorbeeld van het feit dat dergelijke beroepen – chirurgijn, advocaat en procureur, gerechtsbode, herbergier en brouwer – regelmatig in een aantal generaties binnen de familie werden voortgezet. Matthijs [1722-1773] trouwde in 1748 met Maria Elisabeth Hoenen. Vanaf 1750 – hij was toen al chirurgijn – koopt hij regelmatig percelen grond in Heerlen, en in 1751 voor een bedrag van 2050 gulden het huis 'De Luijff' aan de Veemarkt [Wilhelminaplein]. De verkoopster, Anna Dijks, woonde ook aan de Veemarkt, in huis en brouwerij 'De Caemer', eertijds een hoekhuis gelegen aan de 'Kamergats', nu [verlengde] Dautzenbergstraat hoek Wilhelminaplein. In 1756 werd Matthijs Robroek aangeduid als 'meester chirurgijn'. In 1768 ontving hij voor de behandeling van Jacobus van der Heijden uit Nieuwenhagen, 'die op de wagt het hoofd ingeslaegen was' van het bankbestuur een bedrag van 100 gulden. Het malheur was namelijk geschied tijdens het lopen van de nachtwacht in Nieuwenhagen, in dienst van de gemeenschap, en dus kwamen de kosten voor rekening van de lokale overheid. Mogelijk was Van der Heijden als 'banksbode',

De kwakzalver, tekening door Adriaan van Ostade.

een soort veldwachter, in dienst van de schepenbank; zo niet, dan vervulde hij de verplichte burgerwachtdienst als 'schut' in zijn rotte [wijk].

Overigens was het uitoefenen van het ambt van heelmeeester geen garantie voor maatschappelijk succes. Matthijs' oudste broer, Johannes Simon Roebroek, huwde in Beek en vestigde zich aldaar als chirurgijn. Diens loopbaan werd echter overschaduwed door persoonlijke tegenslag en financiële problemen.

Uit het huwelijk van Matthijs en Maria Elisabeth Hoenen kwamen negen kinderen

voort. Zoon Hendrik Joseph Roebroek [1752-1839] richtte in oktober 1772 tot het bankbestuur het verzoek om te worden aangesteld als opvolger van zijn vader. Matthijs was toen blijkbaar niet meer in staat om de functie van bankchirurgijn uit te oefenen. Het bestuur heeft de beslissing daartoe lange tijd aangehouden en is pas in 1776 overgegaan tot de aanstelling van H.J. Roebroek tot bankchirurgijn. Hendrik Joseph was zo handig geweest om mét zijn vernieuwd verzoek meteen een aantal pittige rekeningen over te leggen: *'Is gelesen de requeste van H.J. Roebroek, alsmeede eenige*

De Chirurgyn.
't Herte ist te syn verbonden, Van doodelyke Wonden.

So eeniglit verbrooken Zy,
De Meester moeder haastig by,
Op dat het wys'lyck word geneesen:
Maar of de ruykeloose Ziel,
In Spies en Swaard van Sondenviel,
Daar schynd geen swaarigheid te weesen.

declaratien van devoiren, die hij als chirurgijn aan de arme en behoeftige luyden gedaan heeft, versoekende betaalinge van deselve, of wel dat hem het gewoonlijk tractement van twaalf pattacons van deese banke jaarlix mag worden toegelegt. Waerop gedelibereert sijnde is goetgevonden...' Het traktement bedroeg '48 guldens luyck'. Dat is geen groot bedrag. Waarschijnlijk was Roebroek mede om andere redenen gebrand op zijn aanstelling: personen in overheidsdienst genoten een aantal voorrechten, waaronder vrijstelling van de impopulaire verplichte hand- en spandiensten, zoals het wachtlopen.

In de eerste decennia van de achttiende eeuw was ook Johannes Franssen [1650-1738] vele jaren bankchirurgijn te Heerlen. De familie Franssen zat generaties lang in het chirurgijnsvak in het Land van Valkenburg. Een deel van de familie trad, waarschijnlijk om den brode, toe tot de hervormde kerk. In Staats-Overmaas, waartoe onder andere Heerlen en Nieuwenhagen van 1662 tot 1795 behoorden, dienden overheidsdienaren bij voorkeur protestant te zijn. De meeste Franssens brachten het tot welstand. Johannes' broer Willem werd schout van Hoensbroek en Henricus Franssen schout van Wijnandsrade. De chirurgijn Johannes trouwde voor de dominee van de hervormde gemeente Beek in met Sibilla Segels, een dochter van een meester-chirurgijn. Het gezin vestigde zich in Heerlen, waar Johannes Franssen het goed Douvenrade bezat. Een dochter van Johannes en Sibilla trouwde op haar beurt weer met de Heerlense chirurgijn Hubert Roebroek.⁵

Keurwonden

Bij de gerechtelijke visitaties was het van belang om de aard en ernst van de verwonding[en] vast te stellen. Aan de hand daarvan werd niet alleen de eventuele schadevergoeding en de boete vastgesteld. Met behulp van de bevindingen van de chirurgijn werd bepaald of het hier een zogeheten

keurwonde betrof: een verwonding die aan bepaalde, in een ordonnantie of keur vastgelegde 'minimumeisen' moest voldoen. De lengte en diepte van de verwonding werd vaak met de maat van vingerleden of vinger-nagels gemeten en vastgelegd.⁶ In 1446 gold in het Land van Valkenburg, waartoe ook Heerlen behoorde, dat een keurwonde '*behoert lanck ende diep te sien eyns vorsten lyedts van eynen vingher*': dus ook hier een vingerlid, en wel het voorste lid van een vinger, waarbij meestal aan de wijsvinger werd gedacht.⁷ Betrof het een keurwonde dan had dat belangrijke consequenties voor de verdachte: die werd nu in principe door de drossaard in een criminele procedure aangeklaagd en kon veel zwaarder worden gestraft dan wanneer er geen keurwonde was geconstateerd. De opdracht tot onderzoek was overigens afkomstig van de drossaard, de schout of het schepencollege en werd door de chirurgijn meestal tezamen met een of twee gecommiteerde schepenen uitgevoerd.

Het middeleeuwse keurwonde-criterium – een keurwonde behoort minstens een vingerlid lang en diep te zijn – is waarschijnlijk tot aan de grote veranderingen van de Franse Tijd [1794-1813] van kracht gebleven. In september 1778 verklaarde de gezworen chirurgijn H.J. Roebroek dat ene Mattijs Schnijders onder zijn zorg stond. Deze had een drietal hoofdwonden waarvan de eerste was '*groot aen maet eenen vorenste finger [wijsvinger, MvD] penetreerde tot op het pericranium [schedel]*', de tweede '*groot aen maet een lijst des vorenste fingers*', de derde '*twe lijst des vorenste fijnger penetreerde tot op het cranium*'. Waarschijnlijk waren deze verwondingen toegebracht tijdens een vechtpartij, en betekende de verklaring van de chirurgijn dat de dader in principe vervolgbaar was. De verklaring werd overigens opgesteld te Simpelveld.⁸

De uitkomst van de onderzoeken werden vastgelegd in visitatieverslagen of protocollen. In de processtukken van het rechterlijk

deel van het archief van de schepenbank Heerlen vinden we nog een aantal van dergelijke protocollen terug. In een aantal van die verslagen wordt de grootte van de verwonding toegelicht met behulp van een tekeningetje. Veel van deze wonden werden toegebracht met stokken, die in de achttiende eeuw de kwalijke rol van messen hadden overgenomen. Dit waren vooral de sierstokken die toen in de mode kwamen. De stok werd aan de bovenkant met metaal verzaaid en versierd. De mooiste stokken werden zelfs van verzilverde knoppen of beeltenissen van mensen- of dierenkoppen voorzien. Ze werden wel als wandelstok gebruikt, maar ook in de hand of over de schouder gedragen. Fraaie exemplaren waren een statussymbool voor de bezitter. Tijdens de zondagen en bij speciale gelegenheden werd de stok meegevoerd. Maar het kunstwerkje kon in een handomdraai veranderen in een gevaarlijk slagwapen. Vooral tijdens de zon- en feestdagen werden hiermee in Heerlen vele rake klappen uitgedeeld.

De visitatieverslagen geven vaak ook een interessante blik in het leven [en de dood!] in het achttiende-eeuwse Heerlen. Redenen genoeg om er een aantal nader te bezien.

Visitaties

Een deel van de verslagen betreft de dood van kinderen. Op 25 februari 1709 bezochten schout J. Quartier, schepen P. Lemmens, de gerechtsbode en de gezworen chirurgijn Johan Franssen het huis van Jan Eijmael in Nieuwenhagen. Daar vonden zij het lijk van Eijmaels dochtertje, oud veertien jaar. De veldbode H. Latten en M. Pelsers en Th. Ruijmckens getuigen dat het meisje voor haar dood *'met sulcke doodts benouwtheijt befangen is geweest, dat sij sich soo daenigh heeft gedraegen en aengestelt datter schier niemaendt bij haer heef kennen duijren, jae naer allen aensien haer gethoont als off sij eene speere van confulsie ofte raesernije op haer*

hadde gehad, ende dat men haer heeft moeten vast binden aen handen ende voeten...' Ook verklaarden zij dat het kind geen leed was geschied maar dat het een natuurlijke dood was gestorven en vervolgens *'met kleederen ende habit is ingeserkt'*. Bovendien bleek dat het kind *'nu omtrent de 7 weecken herwaerts geleden zijnde van eenen quaden hondt gebeten...'*, waaruit geconcludeerd kon worden dat hondsdolheid de dood had veroorzaakt. De chirurgijn ging hiermee akkoord.⁹ In juni 1738 visiteerden de schepenen en de bankchirurgijn Ida Dauven, een kind van de weduwe van Peter Dauven. Het kind bleek verdrongen te zijn.¹⁰

Ook brandwonden en dieren eisten hun tol. Zo begaven in november 1787 de drie schepenen Wintgens, Van Cotzhuijsen en De Jacobi zich naar *'den Cronenberg ten huijse van Machiel Schoffelen, in huwelijk met Maria Magdalena Deegens, alwaar vonden een verbrand kind op taafel leggen'*. Cronenberg was eertijds een buurtschap van Heerlerheide. De ouders konden niet vertellen hoe een en ander gebeurd was, maar een buurman wel. Die was op het geschreeuw afgegaan, en vond toen het achttien maanden oude meisje *'en bevonden hadde, dat een pot met waeter en aardappellen van het vuur was omgeslagen'*. Het kokend water had de dodelijke verwondingen veroorzaakt.¹¹ Eind januari 1790 vielen er maar liefst twee slachtoffertjes te betreuren. Tijdens een bezoek aan haar grootmoeder vatte de kleertjes van het 4-jarig dochtertje van de weduwe Wintgens vlam. Enkele dagen later gebeurde het kind van Maria Compenikskij hetzelfde; beide kinderen overleden aan hun verwondingen.¹²

In augustus 1736 bezocht justitie een kind van Hendrik Plaum. Het kind was door een koe vertrap en drie dagen later aan de verwondingen overleden.¹³ In december 1737 ging justitie naar huis de Doom in Welten. Daar vond men Jan Dauven, die was overleden aan de gevolgen van een val van zijn paard.¹⁴ In oktober van het zelfde jaar was

een paard ook Laurens van den Essen uit Benzenrade noodlottig geworden. Het paard van Hendrik Meertens had hem de schedel ingetrapt.¹⁵

Ook 'bedrijfsongevallen' kwamen voor, bijvoorbeeld in de niet ongevaarlijke kalkbedrijfjes. De befaamde Kunrader kalksteen ['mergel'] werd meer dan 2000 jaar lang gewonnen in grotere en kleinere groeven in en rond Kunrade, Ubachsberg, Voerendaal, Winthagen en Benzenrade. De beste soort werd gebruikt als bouwsteen, de minder geschikte kalksteen werd verbrokkeld en in kalkovens gebrand. De kalk werd gebruikt om het land mee te bemesten ['mergelen'], maar diende ook als grondstof voor pleisterkalk en specie. Ook de vakwerkhuisen werden ermee wit gekalkt.¹⁶ Instortingen zorgden wel eens voor gewonden en zelfs doden. In oktober 1730 begaf de chirurgijn Hubert Roebroek zich met een schepen en de banksecretaris naar Ubachsberg. Daar vonden zij de dode lichamen van Peter Crousen en zijn knecht 'sodaenigh gequets inde borste ofte thorax, haeren beene gebroecken ende het vlees van hunne ganse lichaem geschiet sijnde door eene groote gewalt van aerde ende steenen'.¹⁷ Waarschijnlijk gebeurde dit ongeluk in een kalksteengroeve.

Op 19 juli 1784 begaven de schepenen J.P. Krauss en A.H. van Slijpe zich op verzoek van de drossaard naar Kunrade. Daar bezochten zij de 'boovenste kalkoven genoemd Tieris kalkoven', toebehorend aan Hendrik Widdershoven en Gerard Lubbers. Daar lag Lodewijk Schaeps dood onder een hoop 'drek en steenen'. Het lijk werd onder de stenen vandaan gehaald en er werd geconstateerd dat 'het selve dusdaenig ter plettert was, dat het ingewande door de broek uijtquam'. Twee andere knechten verklaarden dat Schaeps onder in de oven wat stenen en stookafval stond los te hakken, toen plotseling een grote hoeveelheid naar beneden kwam en de knecht verpletterde.¹⁸

Maar ook bij andere werkzaamheden gebeurden dodelijke ongelukken. Op 5 mei

De Chirurgijn, ets van Lucas van Leyden (1489-1533). Waarschijnlijk is de chirurgijn bezig met een aderlating, een zeer populaire ingreep waarvan men lange tijd heeft gedacht dat het een probaat middel tegen allerlei kwaaltjes was.'

1784 hadden twee schepenen plus de secretaris G.P.F. Landman zich naar de Witsberg achter Benzenrade – nu grotendeels afgegraven ten bate van een autobaantraject – begeven. Daar vonden zij op de weg van de Keверberg naar Benzenrade, bij de 'gras of heide pleij' het dode lichaam van Joseph Huipers, knecht op de hoeve Keверberg. Uit getuigenverklaringen bleek dat deze met paard en wagen op weg was naar de brouwer Johan Mertens [in Welten?]. Bij het dalende gedeelte door een holle weg was de kar met het rechter wiel 'een hoog klifft opgegaan', waarbij de voerman van de lege tonnen was gevallen. Hij was daarbij zo ongelukkig op

't aeder laten

Verlicht de ogen, als het tijdelijk wert gedaen

Tot zuijveringh van 't verstandt en harss'nen zal 't ook baeten;

Voor 't mergh in uw gebeent, voor 't ingewand en maeg

Ist goet, en voor de slaep; 't ontnemt u moeilijkheden;

't Verbetert het gehoor en stem en 't maect u graeg;

En, zijt gij zwak en slap, 't brengt krachten in de leden.

17e-eeuwse Hollandse vertaling van het beroemde handboek *Regelen tot behoudenis der gezondheid der Scola Salernitana*, waarvan de oorspronkelijke, Latijnse versie dateerde uit de 11e eeuw.

zijn hoofd terechtgekomen dat hij aan de gevolgen was overleden, zoals de chirurgijn later zou verklaren.¹⁹

In oktober 1719 begaven J.W. Hokels, secretaris en schepen van Heerlen, en Hendrik Pelt, schepen, zich op verzoek van Reiner Roosboom naar Heerlerheide, *'ende aldaer, in de kleijkuijlen ... onder eene ingestorte kleijkuijle doot vinden liggen Hendrick ... die voor knegt in sijnen leeven diende bij voorseid Reiner Roosboom, ende ten selven daege met sijnen meester eenige kleij was gaen uijtgraeven...'*²⁰ De schepenen bekeken het lijk en gaven het vrij voor begrafenis. Uit het feit dat er geen chirurgijn bij was geroepen kunnen we opmaken dat er geen juridische complicaties werden verwacht. De klei die werd opgegraven was misschien bestemd om in de houtskelletbouw – minder correct meestal vakwerkbouw genoemd – voor het bestrijken der wanden te gebruiken, of om tot tichels [bakstenen] gebakken te worden. Wellicht was Reiner Roosboom dus een raammaker, dat wil zeggen een specialist ['meester'] in de houtskelletbouw, of een tichelbakker. Omdat er sprake is van slechts 'eenige kleij' houden wij het op raammaker.

De achternaam van de ongelukkige knecht Hendrik bleek niet bekend te zijn. Dit brengt

ons op het 'probleem' van de dagloners en eenvoudige knechten, die op de vagabonden en zwervers na de laagsten op de maatschappelijke ladder waren. Blijkens de gerechtsstukken waren zij regelmatig zeer eenvoudig van geest of leden zij aan [geestes]ziekten of zwakzinnigheid. Zo begaven in oktober 1787 twee schepenen van Heerlen zich op verzoek van de drossaard naar de Koningsbeemd. Daar was achter de Köpkensmolen, vlakbij de grens met het markiezaat Hoensbroek, een manspersoon gevonden *'met zijn angesicht soo diep in 't karrenspoor ingevallen, vinden dood liggen, dat desselfs gansch gesigt in den grond offte in 't karrenspoor affgeteekent stond'*. Hij heette Johannes, en hij zou thuis horen in Wesel. Verder was er enkel van hem bekend dat hij al geruime tijd nu eens hier, dan weer daar als dagloner werkte en in schuren sliep. De nacht tevoren zou hij bij Stassen in de Ganzenweide zijn geweest. Ook was de omstanders bekend *'dat hij zijner vijff sinnen niet ten vollkoomensten waere magtig geweest, en dikwerf de vallende ziekte gekreegen had, die hem ook op weg scheen overvallen te zijn, terwijl hij de regter hand nog vast toegeslooten onder zijn leif had liggen'*.²¹

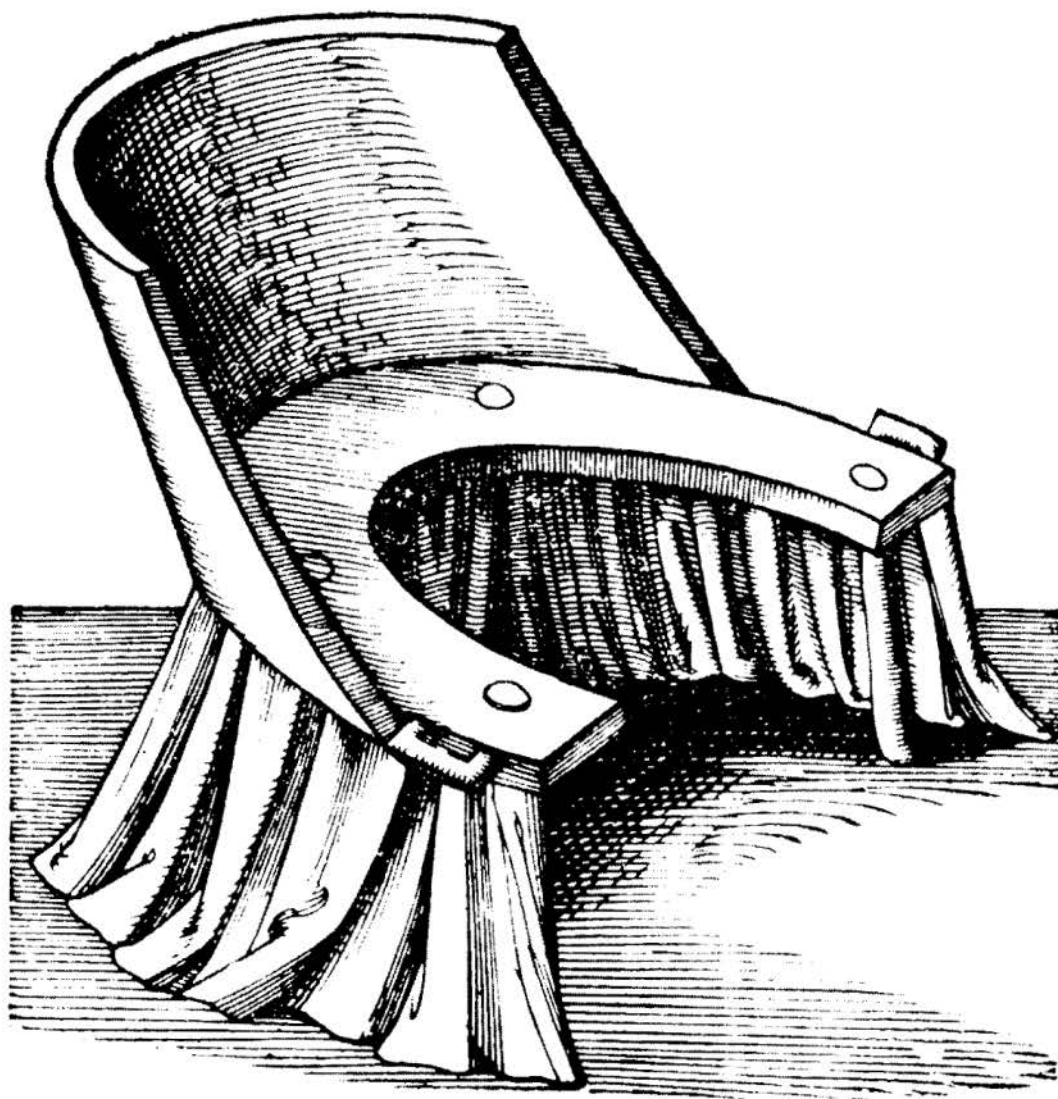
Op 12 september 1789 verklaarde de chirurg-

gijn H.J. Roebroek dat hij, op verzoek van de heer hoogdrossaard Heldevier, tezamen met de schepenen Van Slijpe en Wintgens een 'doode corpus' had gevisiteerd. Het lijk was gevonden in het 'Bensenraeder bosch in een vossekoul liggende op sijn aengesicht'. De man was zover de burcht in gekropen dat men grote moeite had hem eruit te krijgen. Er werden geen tekenen van een misdrijf gevonden, 'en verclaere dat den swacksinnigen mensch anders niet is koomen te sterven als uijt swaeckheijt van krachten'.²²

Ook flauwten, beroerten en alcoholisme eisten slachtoffers. In augustus 1789 spoedden de gedeputeerde schepenen A.H. van

Slijpe en A. Schultze zich met de chirurgijn Roebroek naar Benzenrade, en wel naar het huis van Cornelis Gulijker, 'werkman op den kalkofen zijnde'. Daar vond men diens vrouw Anna Catherina Dauven dood op een bank liggen. Zij bleek een dag eerder uit een kersenboom gevallen te zijn, en 'bij welkers visitatie sig bevonde, dat sij het nakebeentje had gebrooken, ook had zij den mond nog voll bloed, so bij beweeginge en draeijsinge van het hoofd anvienng uijttevloeijen'. In de keuken verscheen Marie Elisabeth Lindelauff, ongeveer zestien jaar oud en dienstmeid bij M. Ceularts, een zwager van de overledene. Zij vertelde dat zij de vorige dag rond het

De obstetricum officio & apta sedilis forma.

Een kraamstoel uit de 16e eeuw.

middaguur met de ongelukkige via een ladder in de kersenboom was geklommen. Daar hadden zij zich ongeveer een half uur tegoed gedaan aan de kersen, toen *'eensklaps de vrouw Guliker van booven aff voorbij haar tot op den grond waere gevallen, sonder eenige woorden van haar in 't vallen te hooren uitroepen'*. Hendrik Streithaegen verklaarde *'dat hij op het hulp roepen te eerst aldaer aengekoomen zijnde, nog had gesien dat de vrouw Guliker nog eens nae den adem hadde gesnikt, en verder geen leevensteeken meer aen haar was ontwaer worden'*. De zwager Matthias Ceulartz verklaarde bovendien over de verongelukte voor de schepenen *'dat hij sulx niet vast konde seggen, maer wel eens hadde gehoord, dat sij in den derden maent swanger waere geweest'*. Zou zij dan boven in de boom zijn flauwgevallen? ²³

Op 22 augustus 1772 begaf justitie zich naar de veldweg van Heerlen naar Ten Esschen. Bij een stuk land met erwten, toebehorend aan de pachter van de kasteelhoeve Terworm, was daar het dode lichaam aangetroffen van *'een vreemd manspersoon, aan hebbende eenen witten linnen kiddel, geel camisool en groen onder camisool, linne broek en swarte koussen'*. Het lijk lag daar in het karrenspoor, *'hebbende een weijnig bloet aan sijne neus en mond, verders geene wonden nog fracturen aan hem te sien'*. De man bleek geen paspoort op zak te hebben, maar uit verklaringen bleek dat het hier ene Fischer uit Aken betrof. De bankchirurgijn Roebroek ging er vanuit dat de man aan een beroerte was overleden.²⁴

In augustus 1791 gingen drie gedeputeerde schepenen, samen met de bankchirurgijn Roebroek en J.H. von den Berg, doctor in de medicijnen, naar het huis van M. Martens in Heerlen. Daar lag in een stal het dode lichaam van de Heerlenaar Nicolaas Putener, waaraan geen uiterlijke verwondingen of zwellingen konden worden ontdekt. De beide medici verklaarden dat Putener aan de rechterzijde en op de rug geheel donkerblauw was, ook weer zonder verwondingen

of zwellingen. Hieruit concludeerden zij dat Putener *'apoplectisch verstorben war'*, aan een beroerte was overleden. Uit verklaringen kwam bovendien vast te staan dat Putener, een vrijgezel van rond de vijftig, *'von jugend auf contract [spastisch, MvD], paraliptiph [tot beroerten geneigd] und stets zu starcken geträncke als brandwein etc. sehr geneigt ware'*.²⁵ Waarom dr. Von den Berg uit Aken voor deze visitatie in Heerlen was, wordt niet duidelijk. Was Roebroek niet zeker van zijn zaak geweest, of was Von den Berg toevallig aanwezig?

Haet van religie

Maar het grootste deel van de visitaties en verklaringen van de chirurgijns betrof de slachtoffers van 'gewone' vechtpartijen. Wie de gerechtelijke verslagen leest, merkt op dat een deel van de herbergruzies en klop-partijen op straat op het oog zonder aanwijsbaar motief geschiedde. Wat wij tegenwoordig aanduiden met de wat vreemde term 'zinloos geweld' – dus er bestaat ook zoiets als 'zinvol geweld'? – was in de goede oude tijd bepaald niet onbekend. Ongetwijfeld heeft ook toen de alcohol een grote rol gespeeld, maar daar wordt in de onderzochte vragen en getuigenverklaringen opmerkelijk weinig aandacht aan besteed. Waarschijnlijk vonden de autoriteiten en ingezetenen dit zo normaal dat dit niet tersprake behoefde te komen. Een enkele keer wordt er in zo'n geval in een verhoor gevraagd of er wellicht *'haet van religie'* in het spel was geweest. De slechte relatie tussen delen van de katholieke bevolking en de kleine minderheid van gereformeerden, die voor een groot deel ook nog eens tot de impopulaire maatschappelijke bovenlaag van de magistraten behoorden, uitte zich in vele beledigingen, treiterijen en bedreigingen. Niet zelden ontaardde een en ander in vechtpartijen en zelfs doodslag. Deze hele problematiek vindt men in sommige archiefstukken dus weergegeven met de veel-

zeggende zinsnede: *haet van religie*.

Zeker in tijden van spanningen liepen de sentimenten hoog op. De gereformeerden konden zich dan enkel nog gewapend op straat vertonen. Vooral in oorlogssituaties als de Negenjarige Oorlog [1688-1697], de Spaanse Successie-oorlog [1702-1713] en de Oostenrijkse Successie-oorlog [1740-1748], waarin de Staatse souvereiniteit in Overmaas door [katholieke] Franse legers ernstig werd bedreigd, traden de katholieken steeds dolderiester tegen de gereformeerde minderheid op. De visitatieverslagen van de classis Maastricht, waarin verslag wordt gedaan van de toestand in de gereformeerde gemeenten in Staats-Overmaas, tonen duidelijk de hooggestemde verwachtingen van de katholieken inzake een Franse interventie. Herinneringen aan het 'rampjaar' 1672-1673, waarin Lodewijk de Veertiende de Staatse legers versloeg, Maastricht veroverde en vervolgens onder andere Staats-Overmaas met de hoofdschepenbank Heerlen onder de Franse, katholiek-gezinde souvereiniteit bracht, speelden daarbij een rol. Zo lezen we in het rapport van 1744: *'De stoutigheid des Pausdoms gaet daer bij deze tijdsomstandigheden zo verre, dat men opentlijk en onbeschaemt durft wenschen, dat het land eerlang onder 't gebied van den Coning van Vrankrijk, dien groten voorstander van de Roomsche religie komen mogt, waer van visitatoren staalen en bewijzen in handen hebben'*.²⁶

In een dergelijk klimaat konden botsingen niet uitblijven. In de gebruikelijke rubriek 'Paapse stoutigheden' wordt dan ook regelmatig melding gemaakt van incidenten, ook in Heerlen en de omliggende dorpen. In juni 1745 kregen de schoolmeester van Nieuwenhagen en zijn zoon, Jan Hendrik en Frans Kreuger, het zwaar te verduren. Het begon met gescheld aan het adres van deze vertegenwoordigers van het verfoeide Staatse bewind door een woedende volksmenigte. Het refrein van een lied dat hun werd toegezongen liet weinig te raden over: *'De koning van Vrankrijk zal de Geuse duivels*

gesamentlijk den hals breken'. De voornaamste relschopper voegde daar nog eens aan toe: *'Jij, Geuseduivel, ik zal u met uwen zoon 't herte in uwe handen geven'*. De twee protestanten hadden kennelijk al eerder met dreigementen te maken gehad, want toen de belagers op hun afkwamen, bleken zij in het bezit van pistolen waarmee zij de menigte op een afstand konden houden.²⁷

Het kon nog erger. Op 4 april 1747 ging de schepen en burgemeester Hermannus Croon met zijn vrouw een avondwandeling maken, toen hij plotseling door een stel onverlaten werd overvallen. Hij werd zozeer met stokken toegetakeld dat hij enkele dagen later overleed: men had hem de schedel ingeslagen. Waarschijnlijk had de dood van de gereformeerde president-schepen Croon ook met de opgelopen spanningen en de haet van religie van doen.²⁸

Het was niet de eerste keer dat Croon met geweld te maken kreeg. In augustus 1723 verklaarde de chirurgijn Johan Franssen dat zo'n zes weken eerder Assuerus Stas zich onder zijn behandeling had gesteld voor twee hoofdwonden en een [vermoedelijk] gebroken arm. Het bleek dat hij samen met zijn geloofsgenoot en zwager Herman Croon in Nieuwenhagen in elkaar geslagen was. Op de terugweg van Eygelshoven naar Heerlen waren zij in de Rouwenhof wat gaan drinken. Toen zij naar buiten kwamen, werden zij daar opgewacht door Arnold van den Hoeff, zoon van de schout van Schaesberg, en een aantal kornuiten. Van den Hoeff probeerde Croon in de mestkuil te stoten, waarop een vechtpartij ontstond. Stas en Croon kregen flinke klappen met stokken en moesten door omstanders worden ontzet.²⁹ De beide slachtoffers waren toen beide burgemeester – niet te vergelijken met het huidige burgemeestersambt – van de schepenbank Heerlen. Hermannus Croon zou in 1725, in navolging van zijn vader A. Croon, schepen van Heerlen worden en dat tot aan zijn gewelddadige dood in 1747 blijven.

Noten:

1. Vergelijk M. A. VAN ANDEL, *Chirurgijns, Vrije Meesters, Beunhazen en kwakzalvers. De chirurgijns-gilden en de praktijk der heilkunde (1400-1800)* ['s Gravenhage 19812], 41-80.
2. M. A. VAN ANDEL, *Chirurgijns*, 67-68.
3. Voor de combinatie van barbier en chirurgijn zie M. A. VAN ANDEL, *Chirurgijns*, 30 e.v.
4. M. A. VAN ANDEL, *Chirurgijns*, 8.
5. Frits F.J. Franssen, 'De chirurgijnsfamilie Franssen in de Landen van Overmaas [1599 - ca. 1735] en haar relaties met andere families in dezelfde beroepsgroep', in: *Limburgs Tijdschrift voor Genealogie* 26 [1988] 106-110.
6. Vergelijk L.TH. MAES, *Vijf eeuwen stedelijk strafrecht. Bijdrage tot de rechts- en cultuurgeschiedenis der Nederlanden* [Antwerpen / 's Gravenhage 1947], 275, en R. HIS, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters* [Aalen 1964, Neudruck der Ausgabe van 1920], 97 e.v.
7. ARA Brussel, Archief Brabantse Rekenkamer, inv. nr. 5681, domeinrekening van 11 juli - 31 december 1446, fol. 27 ['Ontfanck van Exploiten ende Boeten'].
8. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6070 A6.
9. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6062 A 23.
10. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv. nr. 6065 A14.
11. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, inv. nr. 6072 A9.
12. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6073 A5 en A7.
13. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6065 A6.
14. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6065 A14.
15. Idem.
16. Zie H.W.A. LEMMERLING, *Volksleven en volkscultuur in en om het Mergelland* [Oet vreuger joare 2] [Oirsbeek 1987], 37-56, en M. VAN DIJK, *Historische bouwmaterialen ... in Heerlen* [Uitgave Commissie Open Monumentendag Heerlen], hoofdstuk 2.
17. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6065 A2.
18. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6071 A 10.
19. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, inv. nr. 6071 A9.
20. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6063 A12.
21. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, inv. nr. 6072 A8.
22. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6073 A2.
23. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6073 A3.
24. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6068.
25. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6073 A10.
26. Geciteerd in W.A.J. Munier, 'Enkele episoden uit de geschiedenis van Heerlen tijdens de Oostenrijkse Successie-oorlog [1740-1748]', in: *LvH* 41 [1991], 35.
27. Idem.
28. Idem, 36.
29. GA Heerlen, Archief schepenbank Heerlen, rechterlijk gedeelte, inv.nr. 6064 A16.

De aankoop en restauratie van kasteel Haeren in Voerendaal door mr. W.H. van Panhuys

F.M. GERARDS

In 1770 kocht de toen 35-jarige mr. Willem Hendrik van Panhuys [1734-1808] het landgoed Haeren te Voerendaal. In deze bijdrage wordt de aankoop van het landgoed door Van Panhuys en de daarop volgende restauratie besproken. De aankoop wordt verhelderd met behulp van een aantal notariële akten. Een indruk van de restauratie wordt verkregen met behulp van een financieel verslag dat Van Panhuys daarover bijhield. Niet alleen de uitgaven en in-

komsten werden genoteerd, maar in een aantal gevallen ook waaraan en aan wie het geld was besteed.

Toen kasteel Haeren in 1742 door een brand werd verwoest, was het in bezit van de succesvolle Vaalse lakenfabrikant Johann Arnold von Clermont [1728-1795]. Over de oorzaak van de brand en de schade die werd aangericht is nauwelijks iets bekend. Bachelier vermeldt als oorzaak een ongeluk. De schade moet enorm zijn geweest want het

Willem Hendrik van Panhuys [1734-1808].

Foto: Iconografisch Bureau, 's Gravenhage

Angela Cornelia Orizandt [1740-1806].

Foto: Iconografisch Bureau, 's Gravenhage

muurwerk moest weer worden opgetrokken. In 1744 werd daarmee een start gemaakt. De restauratie bleef echter onvoltooid tot 1770.¹

Zoals nog zal blijken is het herenhuis waarschijnlijk al die tijd onbewoonbaar geweest. Of dat ook het geval is geweest met de pachthoeve is onzeker. Uit een oud pachtcontract kan men afleiden dat tussen 1767 en 1779 een zekere Wouter Haesen de pachter was.²

Aankoop

Toen Van Panhuys het landgoed in 1770 kocht, had hij een respectabele carrière doorgemaakt. In 1755 als jurist te Leiden afgestudeerd was hij in de jaren 1766, 1770 en 1772 Brabants schepen in Maastricht en in 1768 gezworene. In 1773 werd hij commissaris-instructeur, een belangrijk gerechtelijk ambt in de stad Maastricht. Dit ambt bleef hij uitoefenen tot 1795.³ In 1780 werd hij uit hoofde van zijn afkomst alswel van zijn goederen [Haeren] in de ridderschap van Staats-Valkenburg geadmitteerd. In 1760 was hij in het huwelijk getreden met Angela Cornelia Orizandt [1740-1806].⁴

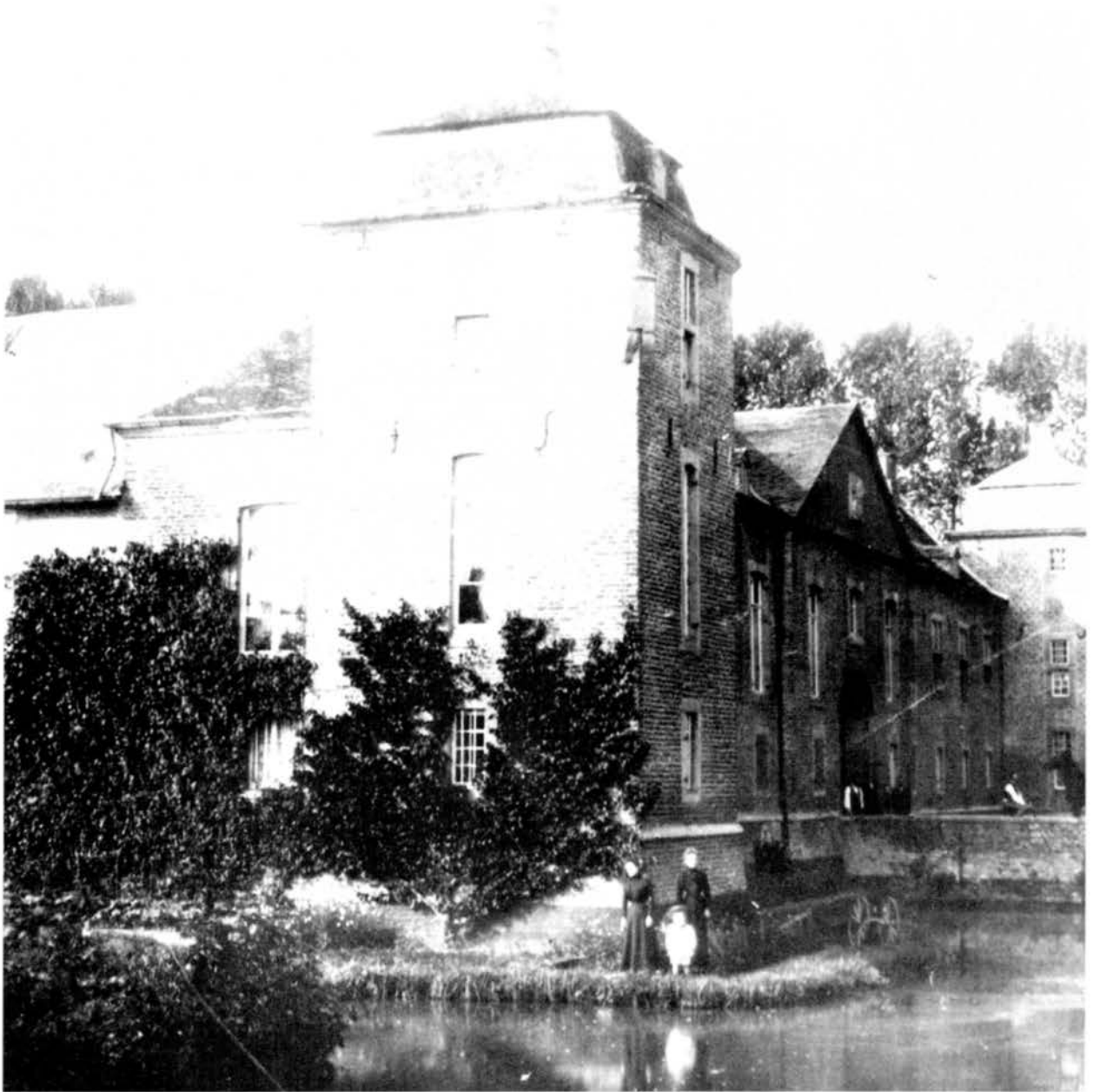
De aankoop van het landgoed verliep nogal gecompliceerd. Von Clermont, gehuwd met Maria Elisabeth Sophia Emminghaus, verkocht het kasteel Haeren inclusief de hoeve Lindelauf op 23 november 1769 aan de zwagers Arnold Joseph Quaadvlieg, gehuwd met Anna Barbara Douven, en Joannes Waelen, gehuwd met Maria Douven. Het betrof hier een onderhandse verkoop. Door partijen werd een voorlopige koopakte getekend. De koopprijs bedroeg f 60.000,-- Brabants, Maastrichter koers, te betalen in carolijnen ofwel '*in andere goude wigtige Specien*'. Carolijnen waren populaire gouden munten van 2 gulden uit de Oostenrijkse Zuidelijke Nederlanden, geslagen tijdens het bewind van keizer Karel VI [regeerde 1711-1740] van Oostenrijk. De kopers hadden zes weken de tijd om de koopsom te voldoen. Bij in gebreke blijven daarvan, zou na zes weken de voor-

lopige koop teniet worden gedaan.⁵ Het landgoed was belast met een erfpacht van 72 vaten rogge ten behoeve van het adellijk huis Hoensbroek.

De aankoop door Quaadvlieg en Waelen leverde problemen op want op 3 januari 1770, de termijn van zes weken was inmiddels verstreken, nam Van Panhuys de rechten van Joannes Waelen over. Hiervoor werd een overeenkomst gesloten bij notaris P. Frederix te Maastricht. Van Panhuys zou de helft van de nog steeds niet betaalde koopprijs betalen.⁶ Omdat Quaadvlieg en Van Panhuys nu 'compagnons' waren, werden dezelfde dag nog, bij dezelfde notaris, tussen Van Panhuys en Quaadvlieg afspraken gemaakt over de verdeling van de goederen. Van Panhuys zou behouden '*t huys en stockleen Haaren, met annex vyvers, regt van jagt, chynsen en verdre geregtigheden*'. De omvang van zijn deel bedroeg ruim 76 bunders [1 bunder = 0,88 hectare]. Quaadvlieg kreeg de hoeve Lindelauf, groot ruim 84 bunders.⁷

Ter voldoening van de koopprijs moesten beiden tezamen f 25.000,- op tafel leggen voor de tiende januari van dat jaar. Het restant van f 35.000,- diende voor het einde van de maand betaald te zijn. Verder werd overeengekomen dat als Quaadvlieg niet op tijd zijn deel zou voldoen, Van Panhuys het gehele deel [f 25.000,-] voor zijn rekening zou nemen. Als Quaadvlieg dan niet voor de 21 januari f 30.000,- zou betalen, betekende dat, dat hij van de koop zou afzien.⁸ Voor Van Panhuys was er dan de mogelijkheid om ook Lindelauf aan te kopen.

Uit de op 8 januari 1770 bij de notaris J.H. Lamberts [Gulpen] opgemaakte kwitantie blijkt dat Van Panhuys de gehele aanbetaling van f 25.000,- voor zijn rekening nam. Hij betaalde '*in loutere carolijnen 't stuk a f 19,10 de somme van vijff en twintig duijsent guldens*'. Verder verklaarden Van Panhuys en Quaadvlieg het restant van f 35.000,- te Gulpen te zullen voldoen voor de veertiende februari. Van Panhuys hoefde dan nog

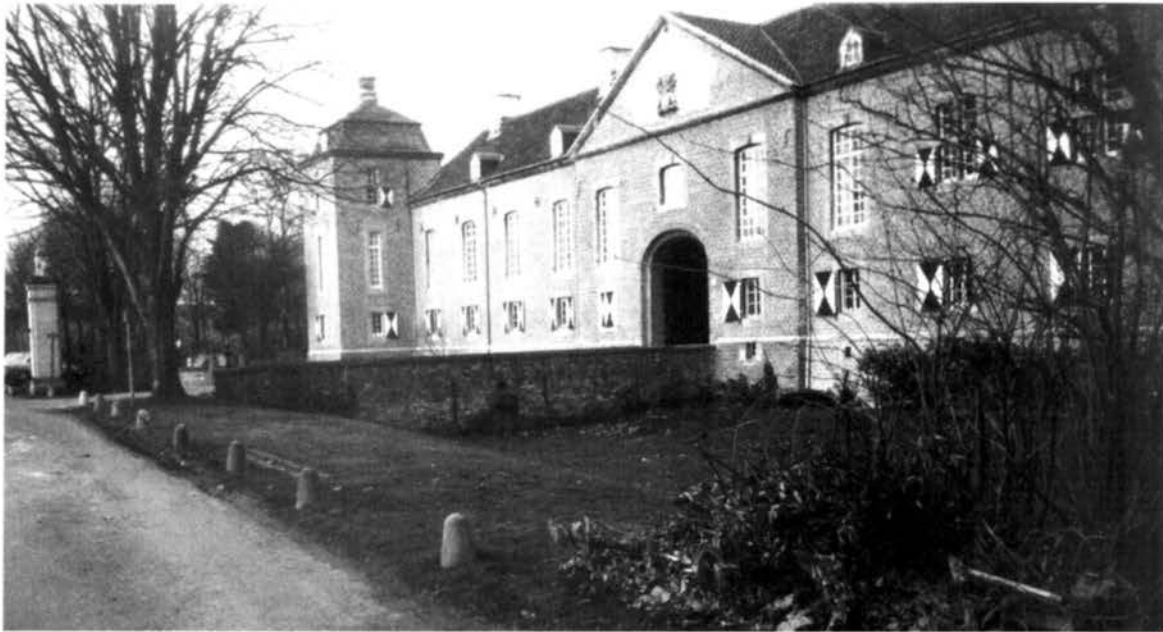
Kasteel Haeren rond 1895. Op het dak nog de oorspronkelijke leienbedekking. Tegen de zuidgevel zijn lei[fruit]bomen geplant.

slechts f 5000,- te betalen, Quaadvlieg f 30.000,-.⁹ Kennelijk had Van Panhuys Quaadvlieg toch nog wat extra tijd gegeven om het nodige kapitaal bij elkaar te vergaren.

Aangezien Haeren en Lindelauf leengoederen waren van de Keurkeulse Mankamer te Heerlen, en de verkoop serieuze vormen begon aan te nemen, verzocht Von Clermont inmiddels de Mankamer om met de verkoop van deze goederen in te stemmen. De 'Keurkeulse Mankamer' was een zogeheten leenhof, een grondrechtelijke instantie die kastelen, hoeven en gronden beheerde, in

dit geval in Heerlen en omgeving en ten bate van het aartsbisdom Keulen. Dat verzoek leverde geen problemen op. Links boven op de aanvraag staat namelijk de volgende aantekening: '*T verzoek word, voor soo veel nodig, geaccordeert; Herle den 11e jan. 1770*', en was getekend door de leenstadhouder baron de Belderbusch.¹⁰

Quaadvlieg, zo is uit het voorafgaande al gebleken, had problemen om zijn aandeel gefinancierd te krijgen. Het lukte hem uiteindelijk niet want op 18 februari 1770 passeerde bij notaris Melchior Corstius te Maas-

Kasteel Haeren anno 1998, zonder gracht.

tricht de definitieve koopakte. Van Panhuys betaalt dan de resterende f 35.000,- en wordt definitief eigenaar van het ongedeelde: *'Adelijk huys en leengoet genaamt Haeren mitsgaders het stockleen genaamt het swarte goet ten Neelen alias Lindelauff gelegen in de hooftbancke Heerle Lande van Valckenborgh partagie van H.H. m [Hunne Hoogmogenden: aanspreektitel van de Staten-Generaal, G.]: met alle daeraen gehorende vijvers, landerijen, bembdens, weijdens, broek en houtgewas te saemen groot omtrent een hondert een en sestigh boenders'*.¹¹ In de akte wordt verder vermeld dat aan beide hoeven dringende *'nootbouw en reparatien'* gedaan moeten worden waarvoor Van Panhuys de bomen van beide hoeven mag gebruiken.

De koopakte was namens de verkopers ondertekend door Johan Arnold von Clermont en Louis Keller; Van Panhuys tekende als koper. Als getuigen tekenden mr. Jan Hendrik van Slijpe, schepen van Maastricht, en Hubertus Meekers, inwoner van Maastricht.¹²

Op 20 februari 1770 laat Van Panhuys per brief aan de Keurkeulse Mankamer weten dat hij de heer G. Swildens, schepen van de hoofdschepenbank Heerlen, machtigt om

namens hem de nieuw aangekochte goederen voor de Mankamer te verheffen.¹³ Dat gebeurt uiteindelijk twee dagen later, op 22 februari 1770. Ophelder of leendrager wordt zijn zoon Jan Cornelis van Panhuys [1766-1849].¹⁴

Inspectie

Onmiddellijk na aankoop schakelde Van Panhuys de stadsbouwmeester van Maastricht, T.S. de Veije, in voor een visuele inspectie. Van deze inspectie is een kort verslag gemaakt. Het verslag geeft een indruk van hoe het kasteel er in 1770 bij stond.

Onderzocht werden ondermeer defecten aan het huis, het koetshuis en de schuren. Aan de buitenkant waren het muurwerk en de fundamenteën zeer slecht. Door het water waren verschillende gaten uitgespoeld. Tussen de koeienstallen en de schuur trof men een omgevallen muur aan. Het deel van het gebouw dat tot *'de heere wooning'* moest dienen was daarvoor totaal ongeschikt. Er waren helemaal geen kamers, er stonden alleen *'capitale muuren'*. Hieruit kan de voorzichtige conclusie worden getrokken dat dit deel van het gebouw van binnen totaal

uitgebrand moet zijn geweest. Er waren immers geen binnenmuren meer. Volgt nog een kort verslag van de hoeve Lindelauf dat wij hier verder buiten beschouwing zullen laten.

Van Panhuys stuurde het verslag van de bouwmeester op naar de Keurkeulse Man-kamer met het verzoek onmiddellijk tot restauratie te mogen overgaan. Tevens diende hij het verzoek in de nodige bomen te mogen kappen die nodig waren voor herstel. Een en ander, zo liet hij weten, verdroeg geen uitstel meer. De griffier van de Man-kamer, S.N. Schils, met enkele leenmannen, te weten Swildens en Penners, kwamen zich ter plekke van de situatie op de hoogte stellen. Vanwege de slechte toestand verleenden zij Van Panhuys op 4 april 1770 toestemming om met de restauratie te beginnen en de benodigde bomen te kappen.¹⁵

Restauratie

Ten behoeve van de restauratie deed Van Panhuys voornamelijk een beroep op vaklieden uit Voerendaal en omgeving. Meestal werden ze per dag betaald. Zo ontving de metselaar Pieter Prevost een loon van *f* 1,- per dag. Verder waren werkzaam: verschillende timmerlieden, smeden, leidekkers, glazeniers, et cetera.¹⁶ De werkzaamheden gingen in mei 1770 van start met het herstel van de fundamenteën. Voor het maken van planken en balken werden de nodige bomen gekapt en gezaagd. Voor het in orde brengen van de keuken moest de smid ketelhaken maken voor de schoorsteen en een *'heetyser'*. Hieruit kan men afleiden dat de oude keuken niet meer bruikbaar was.

Uit het gegeven dat Van Panhuys 600 *'plafuysen'* bestelde kan men afleiden dat ook de vloeren moesten worden hersteld. Dit zijn waarschijnlijk de vloeren op de begane grond geweest. Op de eerste verdieping, de zogenaamde *belle etage*, werden vloeren gelegd van eiken planken. Ook de daken werden hersteld. Daarvoor werden

1500 *'dubbele leyen en pannen'* besteld. In twee stallen werden *'steenkribben'* gemaakt voor het vee. Voor herstel van een kruisvenster werden *'blauwe steenen'* [hardsteen of Naamse steen] gekocht.

Met de uitvoering van herstelwerkzaamheden is Van Panhuys jaren bezig geweest. Het geraadpleegde financiële overzicht vermeldt herstelactiviteiten van 1770 tot 1777.

Veel werk maakte Van Panhuys ook van het schoon maken van de verschillende vijvers. Gesproken wordt van de *'dychvyver'*, *'huysvyver'*, *'techelveyver'*, *'backhuysvyver'*, *'bolleberg vyver'* en *'Broek-vyver'*, die alle in slechte staat verkeerden. Ook werd er een *'nieuwen vyver langs de weg'* aangelegd. Van de huisvijver werden de dammen opgehoogd.

Uit het grote aantal vijvers kan men afleiden dat Haeren toentertijd een zeer waterrijk gebied moet zijn geweest. Dat blijkt ook uit het feit dat de nodige werkzaamheden werden verricht aan het uitdiepen en verbreden van grachten en sloten. Ook de verfraaiing ontbrak niet want Van Panhuys gaf *f* 100,- uit aan *'elsepypen aan de fontyn'*.

Wat beplanting betreft, is sprake van *'planten van elsen wishout'*, 70 appelboompjes, 30 olmen en 118 lindebomen. Dit werk werd verricht door verschillende hoveniers. In september 1776 werd echter een vaste hovenier aangesteld, namelijk Henricus Klinckers uit Kunrade. Van Panhuys vermeldt dat hij lange haren had en voorheen als knecht had gewerkt bij de graaf Huyn op Neufchateau.

De restauratie kostte ongetwijfeld het nodige geld. Maar daar stonden van begin af aan ook baten tegenover. Van Panhuys berekende dat hij tot 1 april 1772 *f* 7854,18 aan onkosten had gehad. Dit bedrag was onder meer uitgegeven aan metselaars, timmerlieden, aankoop van materialen en schoonmaken van de vijvers. In dat bedrag was *f* 3600,- opgenomen voor onkosten van het geleende kapitaal van *f* 60.000,-. Aan baten stond daar een bedrag van *f* 9059,- tegenover. Deze baten kwamen uit: pacht,

verkoop van hout en grond in het Ransdalerveld. Na een kleine twee jaar had Van Panhuys toch nog een batig saldo van f 1204,82!¹⁷

Besluit

Van Panhuys woonde en werkte voornamelijk in Maastricht. Het landgoed Haeren zal voor hem en zijn gezin vooral een buitenverblijf zijn geweest. Desondanks heeft hij veel werk gemaakt van het herstel en de verfraaiing ervan. Het is dan ook waarschijnlijk aan hem te danken dat kasteel

Haeren voor Voerendaal behouden is gebleven. Dat Van Panhuys ook een emotionele binding heeft gehad met het landgoed blijkt uit twee dingen. In de eerste plaats uit het feit dat hij in het tympanon het wapen van de familie Van Panhuys liet aanbrenge. In de tweede plaats uit de bouw van een grafkelder in het park in 1806. Waarschijnlijk is hij daar twee jaar later begraven.

Nog twee generaties lang bleef Haeren in bezit van deze familie. In 1883 werd het landgoed verkocht aan de Maastrichtse advocaat Eugène van Oppen.

Noten:

1. W.A. BACHIENNE, *Beschryving der Vereenigde Nederlanden* [Amsterdam/Utrecht 1789], 1047.

2. W. LINDELAUF EN JO HORST, 'Verpachting van boerderijen in de achttiende eeuw te Voerendaal', in: *LvH* 3 [1953], 13.

3. M.G. SPIERTZ, *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw* [Assen 1964], 74.

4. D.G. VAN EPEN, *Jaarboek voor den Nederlandschen Adel* [’s Gravenhage-Brussel 1902], 70-72.

5. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv.nr. 301: 'Provisieel onderhands vercoop door de heeren Van Clermont & Keller in behoeve Arnold Joseph Quaadvlieg & Johannes Walen d.d. 23 Nov. 1769'.

6. GA Maastricht, Archief Notarissen ter standplaats Maastricht 1544-1905, inv. nrs. 2229 en 2252.

7. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv. nr. 301: 'Acte Van Partage'.

8. GA Maastricht, Archief Notarissen ter standplaats Maastricht 1544-1905, inv. nrs. 2229 en 2252.

9. RA Limburg, Archief notarissen, die geresideerd hebben binnen de tegenwoordige arrondissementen Maastricht en Roermond, 1544-1896, sub Gulpen en datum.

10. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv. nr. 301.

11. Haeren en Lindelauf zijn waarschijnlijk ongedeeld sinds Nicolaas III, Heer van Hoensbroek [1454-1474], deze goederen bij een deling in 1451 tezamen kreeg toegewezen; zie: J.M. VAN DE VENNE, J.TH.H. DE WIN EN P.A.H.M. PETERS, *Geschiedenis van Hoensbroek* [Hoensbroek 1967], 58.

12. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv.nr. 301: 'Transport door de heeren Johan Arnold van Clermont, en Lodewijk Keller pro se et suis in behoeve van de heer en mr. Willem Hendrik van Panhuijs'.

13. RA Limburg, LvO inv.nr. 6412.

14. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv.nr. 301: 'Extract uit het register der relieffen der ceurceuls-Valkenborgse mancamere tot Herle'.

15. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv.nr. 301, 'Requeste aan here Stadhouder en Leenmannen der ceurceulse mancamer tot oculaire inspectie van noodbouw aan die leengoederen van Haeren en Lindelauf nach authorisatie op 4e april 1770'. Dit stuk is inclusief het inspectie-verslag van de bouwmeester.

16. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv.nr.301, 'Oncosten aan Haeren en Lindeloff (1770-1777)'.

17. GA Heerlen, Archief adellijk leengoed Haeren te Voerendaal, inv.nr. 301: 'Calculatie der oncosten en revenuen van Haeren tot 1 april 1772, opgemaakt den 2 Mei 1771'. Wat de hier genoemde data betreft moet een vergissing in het spel zijn. Of Van Panhuys heeft na een jaar de balans opgemaakt, wat betekent dat 1 april 1772, 1 april 1771 moet zijn of hij heeft na twee jaar de balans opgemaakt, wat betekent dat 2 mei 1771, 2 mei 1772 moet zijn.

Van Pösge naar PTT Telecom in Simpelveld, 1853-1990*

H. VAN WERSCH

Het ging vrij snel. Onze goede oude PTT, tot enkele jaren geleden monopolist in Nederland wat betreft postverzorging en telecommunicatie, is geprivatiseerd. En de moloch die zo ontstond is weer opgedeeld in een aantal gespecialiseerde bedrijven, waaronder TNT Post Groep en KPN Telecom.

Zo'n honderd jaar geleden ging het allemaal minder snel. In deze bijdrage schetst de auteur de ontwikkelingen van de laatste anderhalve eeuw op het gebied van post en telefoon in de gemeente Simpelveld.

De eerste vermeldingen van een postkantoor vinden we in de gemeenteraadsnotulen van 1853. Er komt dan een hulppostkantoor in Simpelveld. Dit wordt gevestigd op de hoek Dorpstraat / Markt, waar later de Electrozaak Keulen werd gevestigd. Bij de renovatie van het marktterrein in 1970 werd dit gebouw, dat bij vele inwoners nog lang bekend stond onder de naam 't Pösge', afgebroken.

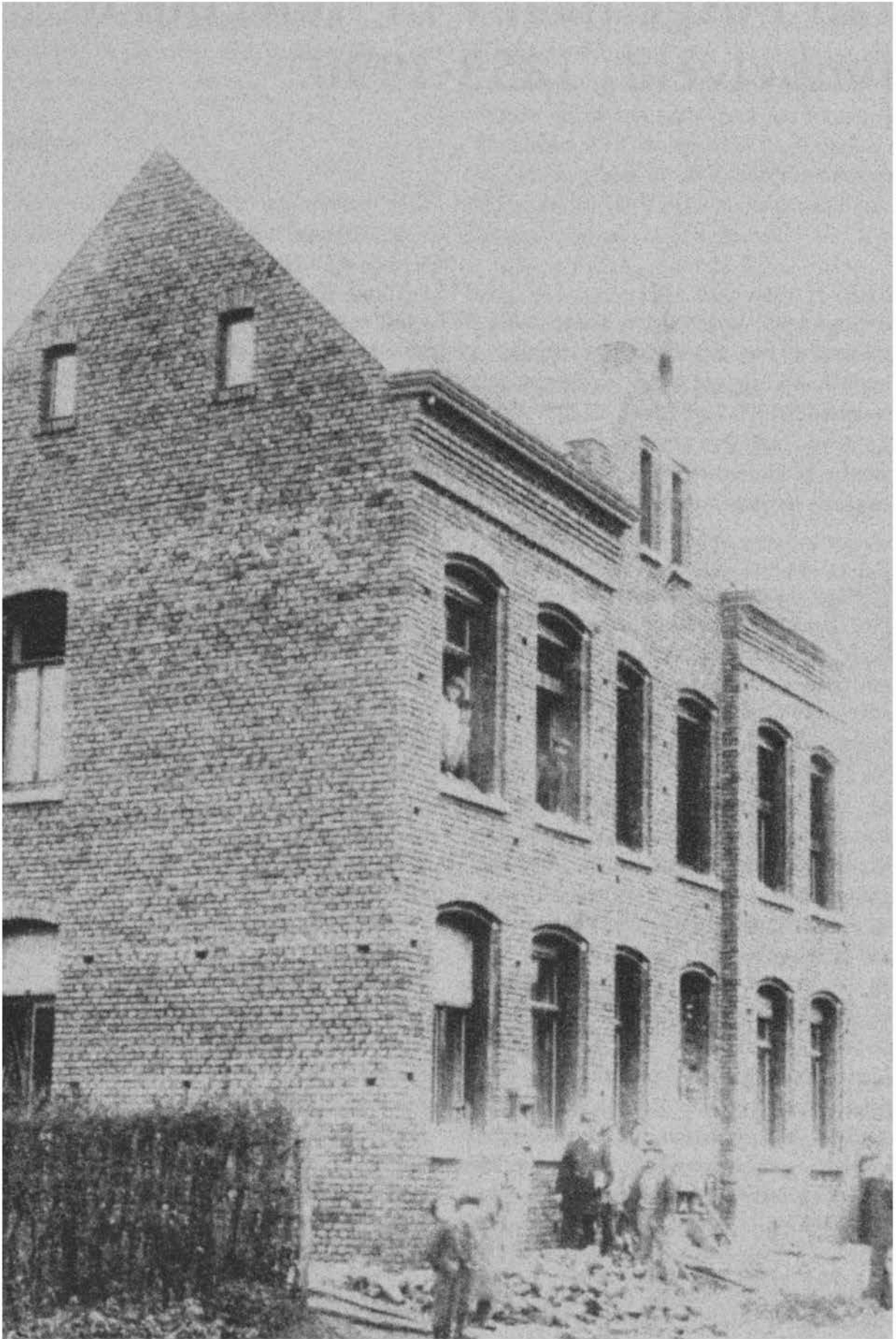
Dit eerste postkantoor stond onder leiding van 'brievengaarder' Pieter Jozef Houben. Hij had niet alleen de zorg voor de binnenkomende post maar moest ook als 'facteur' optreden en de brieven bij de mensen bezorgen. De heer Houben heeft maar drie jaar deze functie uitgeoefend. Waarom zo kort, vertelt ons de geschiedenis niet. Hij werd opgevolgd door Jan Pieter Smeets. Behalve brievengaarder was deze ook nog hulponderwijzer en organist van de kerk. Voor deze drie baantjes ontving hij het vorstelijk salaris van f 150,- per ... jaar! De school lag toentertijd tegenover het 'Pösge'. Nu is er de antiekhandel 'Het Oude Schoolhuis' in gevestigd. De vader van Jan

Pieter Smeets was hoofd en meestal ook de enige onderwijzer aan deze school. Ze was in 1828 gebouwd [zie gevelsteen] en is in 1875 door de school aan de Irmstraat vervangen.

Het beheer van het postkantoor zal wel niet zoveel werk vereist hebben. Er werden toen niet zoveel brieven geschreven en van telegraaf en telefoon was nog geen sprake. De telegraaf, uitgevonden door Morse in 1836, kreeg eerst zijn toepassing in de tweede helft van de vorige eeuw.

Postwezen

De geschiedenis van het internationale postwezen gaat vele eeuwen terug en diende in het begin alleen voor bestuurlijke en militaire doeleinden. Koning Cyrus van Perzië [nu Iran] had hiervoor rond 500 voor Christus grote postwegen laten aanleggen, onder andere van Suza naar Sardes [2000 kilometer], waarlangs koerierdiensten plaats vonden, met inrichtingen voor het wisselen van paarden. In het oude Griekenland maakte men ook gebruik van hardlopers. Beroemd is het verhaal van de gewonde bode die in 490 voor Christus vanaf het dorp

De bouw van het 'Pösge' in Simpelveld, anno 1900.

Marathon in Attica naar Athene terugrende om daar de overwinning op de Perzen te melden. De afstand van dik 42 kilometer noemen we nu de marathon.

In het Romeinse rijk met zijn vele schitterende heerbanen bereikte het postwezen een hoge graad van perfectie. Caesar gebruikte voor het overbrengen van berichten ruiters die op gelijkmatige afstanden waren opgesteld. Hieruit ontstond het 'Staatsberichtenreisverkeer', voorzien van *stationes* voor de wisseling van paarden en boden. Van een dergelijke Romeinse *posita statio* is de term 'post' afgeleid. Berichten vanuit Rome naar bijvoorbeeld Keulen, een afstand van meer dan 2000 kilometer, waren in zeven dagen op hun bestemming. Heerlen [Coriovallum] was overigens een dergelijke statio.

De kosten van onderhoud van deze heerbanen werden opgebracht door de bewoners aan de grote wegen, die deze gunstige ligging daarom als een grote last beschouwden. Toen het Romeinse rijk rond 400 na Christus ten onder ging, geraakte de postorganisatie helemaal in verval.

Tijdens en na de Middeleeuwen waren er in Europa alleen enkele particuliere postdiensten. In de Franse tijd waren hier de Franse postreglementen van kracht. Vanaf 1850 bezat de staat het postmonopolie in Nederland. De fiscale belangen van het postwezen traden naar de achtergrond. De post werd een instelling ten dienste van de economische en culturele belangen van het hele land.

Door diverse gebeurtenissen kreeg de ontwikkeling van het postwezen een geweldige opbloei. Zo speelden de opkomst van de spoorwegen, de ontwikkeling van het autoverkeer en de totstandkoming van de Wereldpostunie of Algemene Postvereniging een belangrijke rol. Sedert 1871 gebeurde de frankering door de afzender en kwam er een uniforme binnenlandse briefport. Er werd niet meer op afstand gelet, wel op het gewicht van de brief.

Postbesteller Louis Vliex met zijn fiets, 1916.

Simpelveld

Na deze uiteenzetting keren we terug naar Simpelveld. Door de totstandkoming van de spoorlijn Aken / Simpelveld / Maastricht in 1853 werd de binnenkomende post aan het station afgeleverd. De eigenaar van de spoorlijn, de 'Gare Centrale', stelde in oktober 1863 haar telegraafkantoor voor het algemeen verkeer open. Het belang van het station van Simpelveld voor de plaats zelf en voor de naaste omgeving is, ook met het oog op de PTT, groter dan men meestal denkt.

De reeds genoemde Jan Pieter Smeets bleef tot 18 november 1864 brievenaarder. Hij

Omstreeks 1920: de ambtenaren van de PTT voor hun kantoor. V.l.n.r. Grosjean, Piet Vincken, Hubert van Wersch en postdirecteur Uwland.

werd opgevolgd door zijn broer Jan Jozef Smeets, die tot 1900, dus meer dan 35 jaar lang aan de post verbonden bleef. J.J. Smeets huwde met Maria Beuken. Ze hadden slechts één dochter, namelijk Maria Hubertina, geboren 12 mei 1876. Deze huwde later met Jos Creusen, die naast het 'Pösge' een slagerij annex winkel en café bouwde.

Na het vertrek van J.J. Smeets als kantoorhouder bleef deze functie meer dan een jaar vacant. Het postkantoor verhuisde in 1900 van de Dorpstraat naar de Kloosterstraat waar een groot nieuw bureau gebouwd was, later rijwielhandel A. Janssen.

Het hulpkantoor werd op 16 september 1901 in een hoofdkantoor omgezet vanwege de drukte die het postorderbedrijf Lamberti, gevestigd in de Schiffelderstraat, veroorzaakte. Er kwam nu een heuse directeur, die voor deze aanstelling de nodige diploma's moest bezitten. In Limburg waren er toen maar enkelen die hiervoor in aanmerking

kwamen. Als eerste directeur kwam de heer A.M. de Man in functie. Deze bleef tot 1906 in Simpelveld en werd toen naar Leidersdorp verplaatst.

Telegraaf en telefoon

In 1903 werd een rijkstelegraafkantoor in de gemeente Simpelveld gevestigd, dat in 1905 werd gewijzigd in een hulptelegraafkantoor in verbinding met Maastricht. Van een hulptelefoonkantoor [in aansluiting met Valkenburg] was in 1903 al sprake en het werd in november 1908 definitief in Simpelveld gevestigd.

Van 1907 tot 1912 was de heer Hennequin directeur van het postkantoor. De derde en laatste directeur van de PTT in Simpelveld was de heer J.H. Uwland van 1913 tot 1924. Het personeel bestond toen uit de directeur, een postbode, een loketbeambte en een besteller. Vanaf 1924 werd het PTT-kantoor

vervangen door een hulppostkantoor, ressorterend onder Valkenburg. In plaats van een directeur kwam er nu weer een kantoorhouder. Dat waren achtereenvolgens de heren C.A. Meys [1924-1932], J.L. Teheux [1932-1938] en Louis Vliex [1938-1955].

In 1910 telde Simpelveld overigens slechts vier telefoonaansluitingen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog in 1915 hadden negen inwoners de beschikking over een telefoontoestel. De meesten hiervan waren zakenmensen die bij het station woonden. De telefoonverbindingen werden op het postkantoor tot stand gebracht. In de loop der jaren breidde het aantal telefoonaansluitingen zich gestaag uit. In 1927 waren er 39 abonnees, in 1933 60. In de crisistijd liep dit weer terug naar 54 in 1936.

In 1939 werd de automatisering van het telefoonnet een feit. Simpelveld en Bocholtz kregen samen het kennummer 04452 en er waren 106 aansluitingen. In 1966 waren dat er 693 en in 1978 telden Bocholtz en Simpelveld samen er meer dan 2200. Tegenwoordig is praktisch iedere woning op het

telefoonnet aangesloten. Opvallend is dat in de eerste jaren officiële instanties zoals de gemeente, politie en marechaussee, maar ook de parochiegeestelijken en de beide kloosters geen telefoon hadden.

Van 1900 tot 1950 bleef het postkantoor in de Kloosterstraat. Van 1950 tot 1959 was het gevestigd in de Panneslagerstraat, waar kantoorhouder Louis Vliex een huis annex kantoor had gebouwd. Van 1959 tot 1975 was men weer in de Kloosterstraat nr. 43. In 1975 werd op de Markt naast het politiebureau het huidige moderne kantoor gebouwd.

* Dit artikel is een bewerking van een bijdrage die eerder verscheen in De Bongard, tijdschrift van de heemkundevereniging Simpelveld/Bocholtz, december 1990. Dank aan de heren B. Bardoul, H. Vliex en L. Knarren voor hun bereidwillige medewerking.

Bronnen:

- Notulen der gemeenteraad Simpelveld
- Krantenartikelen
- F. Blom, Documentatie Postinrichtingen 1850-1906
- Fotoboek 'Oad Zumpelveld'

Een foto uit 1925 van het Mannenkoor St. Martinus uit Welten-Heerlen.*

J. KRÜLL

Het Mannenkoor St. Martinus Welten was een wereldlijk koor. Het werd in 1875 opgericht op initiatief van de families Savelsbergh en Claessen. In 1925 werd het vijftigjarig bestaan gevierd. Bij het vijftigjarig bestaan was ook een telg uit een van beide families, namelijk Math Savelsbergh, aanwezig: hij was toen dirigent van het koor.

Uit het jaar 1925 dateert ook de foto, gemaakt in de fruitweide van boer Boonen, gelegen op de plaats waar nu het gemeenschapshuis staat. Dat is in de Weltertuystraat tegenover de Martinuskerk. Een damescomité uit Welten maakte voor deze gelegenheid een nieuw vaandel met een afbeelding van St. Martinus en de jaartallen 1875 en 1925.

Het repertoire bestond uit toen bekende wereldlijke liederen. Erevoorzitter was Charles Hennen, de internationaal bekende violist en eerste directeur van de Heerlense muziekschool. Vermoedelijk zijn er ook liederen van de erevoorzitter ten gehore gebracht. Charles Hennen [1861-1952] staat op de foto midden op de eerste rij.

De vertolking van het lied 'Beati mortui' van F. Mendelssohn-Bartholdy [1809-1847], dat meestal werd gezongen rond Allerheiligen [1 november] en Allerzielen [2 november], leverde het koor rond 1922 een keer een eerste prijs op tijdens een concours.

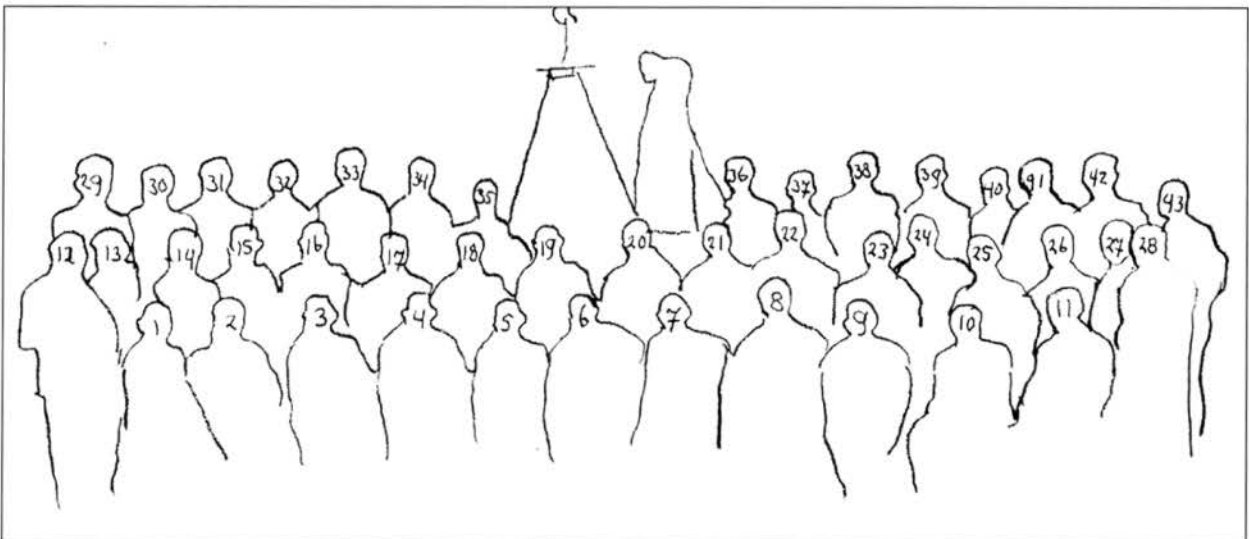
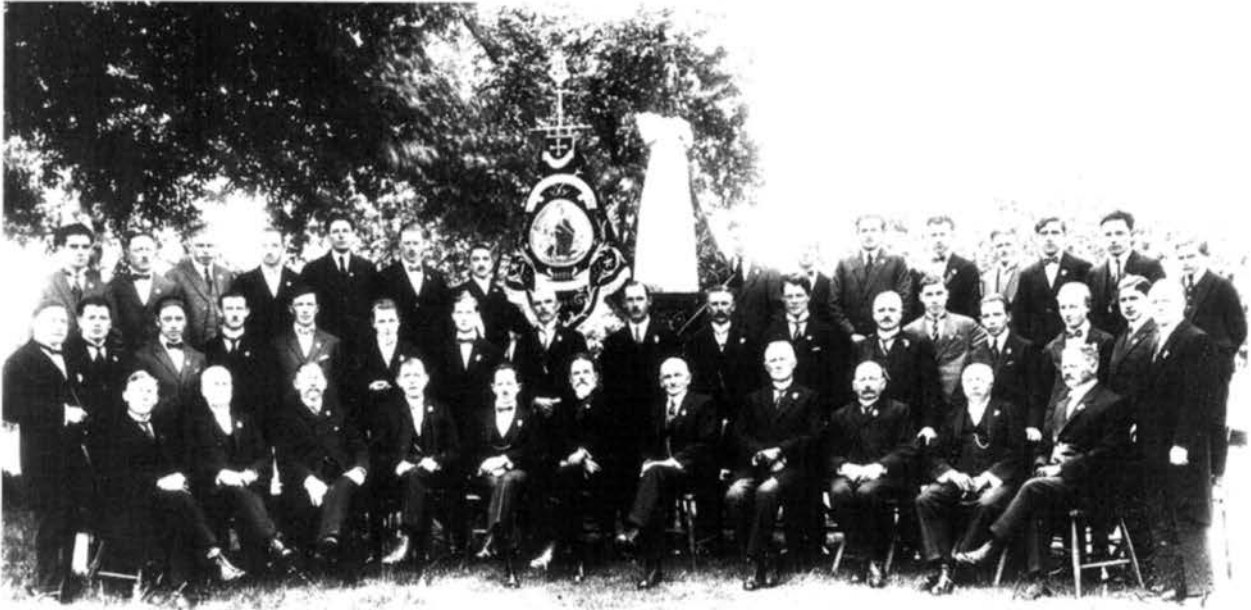
Na 1925 begonnen helaas de moeilijkheden. Pastoor Keybets, de eerste pastoor van

Welten-Benzenrade, was iemand die geen tegenspraak dulde. Tijdens de jaarlijkse toneeluitvoering van het koor met Driekoningen [6 januari] trad een meisje op. De pastoor had hier onoverkomelijke bezwaren tegen en het mocht dus niet meer. Een tijd later werd op aandringen van de pastoor het kerkelijk zangkoor St. Jozef opgericht. Leden van St. Martinus werden overgehaald ook lid van het kerkelijk zangkoor te worden. Aanvankelijk was het toegestaan lid te zijn van beide koren, maar na enkele jaren werd dit door de pastoor verboden. Ondanks deze tegenwerking bleef het mannenkoor bestaan, vooral door de grote samenhang tussen de leden. De secretaris-penningmeester, de heer G. Claessen, vervulde hierbij een belangrijke rol: als een van de leden op de wekelijkse repetitie op dinsdagavond niet kwam opdagen, ging hij hem halen.

Het definitieve einde van het Mannenkoor St. Martinus kwam in 1939. Veel leden werden opgeroepen voor de mobilisatie. Een heropricting na de oorlog mislukte, ondanks herhaalde pogingen van enkele actieve oud-leden.

* De foto was in het bezit van W.J.H.M. Claessen, de zoon van de secretaris-penningmeester. Hij stond de foto korte tijd af aan het Stadsarchief voor het maken van een reproductie, inv.nr. 20896.

Sjeng Franssen kon zich alle namen op de foto nog herinneren. De beide heren wisten ook nog de nodige informatie te verschaffen over het koor.

Lijst van personen op de groepsfoto van het Mannenkoor St. Martinus uit welten, gemaakt ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van het koor in 1925:

1. Offermans 2. Wachelder 3. A. Savelsbergh 4. Bert Moonen 5. Math Savelsbergh [dirigent van het koor] 6. Charles Hennen [erevoorzitter, stichter en eerste directeur van de Heerlense muziekschool, bekend violist] 7. Engelen 8. Willem Wachelder 9. De oude heer Maas [of Maes?] van het café 10. J. Claessen 11. Doljé 12. Paul Savelsbergh 13. Sjef Maas 14. Sjeng Franssen 15. Th. Kals 16. Harry Savelsbergh 17. Wiel Maas [kleinzoon van de oude Maas, nr. 9] 18. Hub Kals [broer van Th. Kals, nr. 15] 19. Klinkers [van Benzenrade] 20. Willem Beuken 21. Guus Habets 22. Martin Prickartz 23. Giel Claessen [secretarispenningsmeester] 24. Nic. Courtens 25. Hub Savelsbergh 25. Gerard Wachelder 27. Hub Engelen 28. Hub Wachelder 29. Hein Hutmacher 30. Sjef Savelsbergh 31. Hub Dahmen 32. Mathje Claessen [zoon van nr. 10] 33. Winand Delahaye 34. Sjef Wachelder 35. Willemke Wetzels 36. Adolf Delahaye [broer van nr. 33] 37. Leo Wachelder 38. Guus Jongen 39. Ger Maas [broer van nr. 17] 40. Leo Cuypers 41. Chris Niesten 42. Jack Stevens 43. Chris Haenen

Signalement

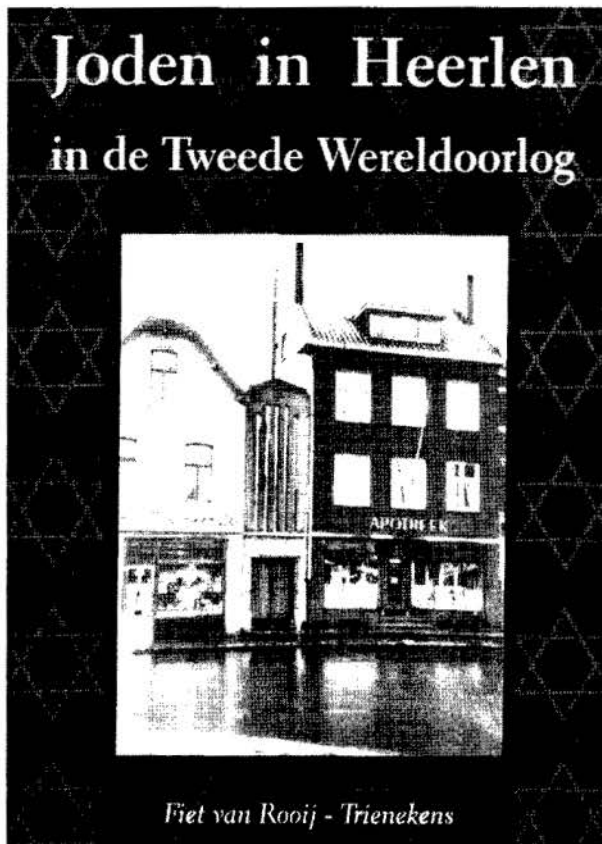
K. LEERS EN L. AUGUSTUS

Joden in Heerlen in de Tweede Wereldoorlog / Omdat wij Joden waren

Fiet van Rooij-Treinekes, [Nijmegen, 1998] 71 plus 41 pagina's, foto's, afbn. ISBN 90-802144-6-9

Een bijzonder boek, niet alleen wat het verhaal betreft maar ook qua opzet en indeling. Het bestaat uit twee delen en heeft twee voorkanten, de ene helft is vooral bedoeld voor volwassenen, de andere helft is speciaal voor jongeren geschreven. In het eerste deel zijn bewust geen lijsten van namen van joden opgenomen. Er is gekozen voor een veel meerzeggende oplossing; de auteur vertelt haar verhaal op de rech-

terpagina, terwijl op de linkerpagina steeds een korte beschrijving staat van joodse Heerlenaren, waar ze woonden, hun beroep was en hun overlijdensdata. Dat het verhaal hierdoor steeds onderbroken wordt is niet zonder doel, 'iedere keer is er tijd om enkele Heerlense joden te herdenken'. Het tweede deel gaat voor een groot deel over ervaringen van Heerlense joodse kinderen en hun ouders in de oorlog. Het is voor de jeugd begrijpelijk geschreven, met uitleg over wat de joodse traditie en levenswijze inhoudt. Indringend is verder de 'Handleiding voor onderduikers' waarin 14 punten worden opgenoemd waaraan je je moet houden als je onderduikt. Hier wordt voor jongeren de juiste toon getroffen.

Op het dorp: leven in de kleine Limburgse gemeenschappen

Math Wijnands, [Maastricht, 1998], 144 p., foto's, krt.
ISBN 90-76043-09-4

Dagbladjournalist Wijnands beschrijft het leven in tien Limburgse dorpen, gesitueerd tussen Wellerlooi en Mesch. Het aardige van dit boek is dat de auteur bij ieder dorp een andere insteek kiest. Op deze manier is het resultaat niet een vergelijking van de verschillende dorpen, maar juist een beschrijving van het typerende element in de gemeenschappen. Zo wordt er in Berg aan de Maas rijkelijk gefeest, fungeert in Bingelrade de parochie als 'fontein voor de dorstigen' en lijdt in Rimborg de middenstand in stilte. Waarom de auteur gekozen heeft voor juist deze tien dorpen blijft onduidelijk. Wel hebben de aangesneden thema's allemaal één

gemene deler: leefbaarheid. Wijnands beschrijft de leefbaarheid in de dorpen vooral vanuit de sociale betekenis van het woord, namelijk de onderlinge samenhang van de dorpsbewoners en alle aspecten die daartoe bijdragen. De informatie voor de dorpsportretten werd uit documentatie en interviews gewonnen. Hoewel de auteur voldoende afstand bewaart om het typerende in het dorp te kunnen ontdekken en te beschrijven, lijken de verhalen door het veelvuldig citeren van de geïnterviewden ook van binnen uit te komen.

Oud Heerlen vanuit de lucht

Roelof Braad [tekst], Christien Slingenberg en Corrie Visscher [redactie], met luchtfoto's van KLM Aerocarto, [Hoogeveen 1998], ongepag., foto's, ISBN 90-72275-675

Dit fotoboek is uitgegeven in een prettig groot formaat en bevat 22 unieke zwart-wit foto's van Heerlen. Op de foto's is duidelijk te zien hoe de groei van de stad zijn sporen achterlaat in het stadsbeeld. De bijbehorende teksten geven op doeltreffende wijze niet alleen feitelijke informatie, maar vertellen ook wat meer over de [historische] achtergrond van hetgeen er te zien is op de afbeeldingen.

Kerkrade van dorp naar stad, 1816-1998

Door R. Herpers, M. Kockelkoren, J. Finger, N. Frijns [Kerkrade 1998], geïll., 268 blz. ISBN 90-702-4636-8

Bij gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Rabobank Kerkrade, in januari 1998, verscheen dit kloeke, rijk geïllustreerde boekwerk. De bank heeft haar eeuwfeest niet slechts willen opluisteren met een boekje over haar eigen activiteiten, maar heeft de beschrijving van haar groei willen 'inbedden in de groei van Kerkrade, van dorp tot stad, en op deze ontwikkeling zelfs de nadruk willen leggen' [blz. 3]. De auteurs echter

hebben hun onderzoek niet beperkt tot de honderd jaar vanaf 1898. Zij legden het begin bij het jaar 1816, toen Kerkrade deel ging uitmaken van het grote Koninkrijk der Nederlanden, waartoe tot 1830 ook het huidige België behoorde.

Het eerste hoofdstuk met de cryptische titel 'Eenheid en scheiding' behandelt wat men de algemene geschiedenis zou kunnen noemen; het tweede hoofdstuk is gewijd aan 'Boerenbedrijf en nijverheid' en het derde aan 'Het mijnbedrijf'. Tenslotte volgt er een 'Epiloog'. Dat afsluitende kapittel is nodig, omdat het eerste hoofdstuk eindigt bij het jaar 1945 en het tweede afsluit met het jaar 1960. In de beknopte epiloog wordt ons nog een kijk gegund op het na-oorlogse verenigingsleven en de muziekcultuur, op de perikelen rond de Nieuwstraat en de grensoverschrijdende activiteiten van Eurode, en vooral op de herstructurering in Kerkrade na de alles ontregelende sluiting van de mijnen in de jaren zeventig, en tenslotte op de uitgroei van de bank zelf.

Het boek was bedoeld als geschenk aan de leden van de bank en als relatiegeschenk. Bij veel Kerkradenaren bleek echter behoefte te bestaan aan zo'n goed geschreven geschiedenis van hun gemeente, die bovendien rijk voorzien is van kaarten, prenten en foto's uit het jongste verleden. Sinds begin november is daarom het boekwerk verkrijgbaar gesteld, en wel bij het hoofdkantoor te Kerkrade en bij het bijkantoor te Spekholzerheide [f 50,-, voor klanten f 40,-].

Het ware te hopen dat de redactie haar werk eens mag voortzetten en een volledige geschiedenis van Kerkrade in de negentiende en twintigste eeuw kan schrijven. Nu moet ze zelf erkennen dat 'tal van aspecten niet of nauwelijks zijn beschreven' [blz. 231]. Dat geldt met name voor het onderwijs en de religie. Was het onderzoeksveld al uitgebreid tot de periode vanaf 1816, waardoor heel wat meer onderzoek verricht moest worden, de schrijvers zijn hun verhaal ook nog begonnen in de vroege middeleeuwen en moesten

in kort bestek nog meer gegevens verwerken. Vergissingen kunnen dan niet uitblijven.

De boerderij die in de Annales Rodenses onder 1143 [en 1124] wordt vermeld, is niet Boerenanstel [blz. 134], maar het nog bestaande Klarenanstel [afgeleid van Kloosteranstel]. – De *Hertogenweg* tussen Limbourg aan de Vesdre en 's-Hertogenrade liep niet via Gulpen en Simpelveld [blz. 13], maar door Vaals en het land van Ter Heiden. – De verovering van Limburg door de Fransen in 1794 gebeurde niet vanuit Aken [blz. 17], maar juist in omgekeerde richting. De Franse legers staken half september bij Luik de Maas over en veroverden in enkele weken het hele gebied tussen Maas en Rijn. Vreemd is dat Herpers, die de naam 'Rolduc' herkent als de Franse naam voor 's-Hertogenrade [blz. 17], toch telkens spreekt van het 'kanton Rolduc' en niet van het 'kanton 's-Hertogenrade', zoals in Nederlandse teksten is vereist. We spreken toch ook niet van het kanton Galoppe, waar Gulpen bedoeld is. – De omschrijving van het kanton 's-Hertogenrade, die nog eens in de marge wordt herhaald [blz. 18], is wel erg mager uitgevallen. Tot het kanton behoorden ook de plaatsen: Alsdorf, Merkstein, Ubach, Welz en Rurdorf alsook Ubach over Worms en Bocholtz. In het geheel dus twaalf gemeenten en niet slechts vijf.

Volgens het meegedeelde op bladzijde 241

is de gemeente Kerkrade op het einde van de Tweede Wereldoorlog veroveringslustig te werk gegaan. Zij zou op de Nieuwstraat de grens hebben verlegd door een draadversperring te plaatsen vlak bij de rails van de Duitse tram. Deze afrastering is echter reeds aangebracht in september 1939, en wel door Duitse instanties! In Kerkrade koestert men wel grensoverschrijdende ideeën, maar niet zulke gewelddadige.

Aan de hand van de vele illustraties en kaarten, in zwart-wit en in kleur, begeleid door goede bijschriften, kan men zich al bladerend en kijkend een eerste beeld vormen van de jongste geschiedenis van Kerkrade. Een enkele keer is de datering niet juist. Het romantische schilderij met een zicht op de burcht van Herzogenrath [blz. 11] is niet ca. 1860 gemaakt, maar in 1884 volgens de signatuur rechts beneden. De foto van de lift in de Domaniale Mijn op 410 m. diepte [blz. 189] dateert niet van ± 1900, maar uit de jaren twintig; de persoon rechts vooraan is opzichter G. Augustus, die in 1920 zijn loopbaan bij de Domaniale begon.

De honderdjarige Rabobank Kerkrade verdient alle hulde en erkenning voor dit feestgeschenk aan de Kerkraadse gemeenschap. Het is een prachtig initiatief geweest. De bewondering mag ook uitgaan naar de personen die met drukkerij Deurenberg voor de aantrekkelijke vormgeving hebben gezorgd.

*De redactie van
Het Land van Herle
wenscht eenieder prettige feestdagen en
een voorspoedig
1999*

Inhoudsopgave Jaargang 48 [1998]

Aflevering 1-2 [dubbelnummer]:

Jubileumjaar 1998 M. van Dijk	1
Documenten over de verhoudingen tussen roomsen en protestanten tijdens het tweede Franse intermezzo [1748-1749] W.A.J. Munier	6
Architect Jos. Seelen [1871-1951] V. Delheij	26
De subsidies van de Staatsmijnen aan de protestantse gemeenten in oostelijk Zuid-Limburg T.L. Korporaal	31
Verminkingen Barbarakapel Palemig zijn verwijderd Th. Sniekers	45
De enige nationaal-socialistische modelwijk in Nederland: de Maria Christinawijk ['Hermann Göringkolonie'] in Heerlen Esther Agricola	48
Vijftiende-eeuws Hebreeuws boekfragment in Stadsarchief Heerlen M. van Dijk	61
Signalementen	64

Aflevering 3:

De subsidiëring van de bouw van protestantse hulpkerken in oostelijk Zuid-Limburg door de Staatsmijnen T.L. Korporaal	65
Het symposium '2000 jaar Heerlen' op 25 april 1998 H.J.S.M. Broers	82
Heerlerheide, carnaval en de bokkenrijders Jan J.G. Albert	85
Signalement	102

Aflevering 4:

Herinneringen van een jubilaris. H.N.J.J. van Wersch 50 jaar lid van de werkgroep M.A. van der Wijst	105
Caspar, Melchior en Balthasar als voornamen in Heerlen [1588-1798] M.A. van der Wijst	108
Chirurgijns en gerechtelijke visitaties in de hoofdschepenbank Heerlen tijdens de achttiende eeuw M. van Dijk	111
De aankoop en restauratie van kasteel Haeren in Voerendaal door mr. W.H. van Panhuys [1770-1777] F.M. Gerards	123
Van Pösge naar PTT Telecom in Simpelveld [1853-1990] H. van Wersch	129
Een foto uit 1925 van het Mannenkoor St.Martinus uit Welten-Heerlen J. Krüll	134
Signalementen K. Leers en L. Augustus	136

Richtlijnen voor de auteurs:

Artikelen sturen naar de redactie van Het Land van Herle, Postbus 1, 6400 AA Heerlen. De auteurs worden vriendelijk verzocht zich te houden aan de onderstaande lijst met afkortingen. Nadere richtlijnen voor het inleveren van kopij worden op verzoek toegezonden.

Lijst van afkortingen:

AGN	Algemene Geschiedenis der Nederlanden
ARA Brussel	Algemeen Rijksarchief te Brussel
ARA Den Haag	Algemeen Rijksarchief te Den Haag
ASPH	Archief Sint Pancratiusparochie Heerlen
BS	Burgerlijke Stand
DHO	Doop-, Huwelijks-, en Overlijdensregisters
GA	Gemeentearchief [van-]
HSAD	Hauptstaatsarchiv Düsseldorf
LvO	Archief Landen van Overmaas
LTG	Limburgs Tijdschrift voor Genealogie
LvH	Het Land van Herle
MM	Maaslandse Monografieën
Msg	De Maasgouw
PSHAL	Publications de la Société Historique et Archeologique dans le Limbourg
RA	Rijksarchief [in-]
RvS	Archief Raad van State
SG	Archief Staten-Generaal
ZAGV	Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins

Heemkunde in oostelijk Zuid-Limburg:

Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, kring Heerlen, Ringstraat 4, 6432 DA Heerlen.

Stichting Historische Bron van Brunsham, Kennedylaan 18, 6441 JD Brunssum.

Stichting 'Eygelshoven door de eeuwen heen', Postbus 189, 6470 ED Eygelshoven.

Archeologische werkgroep Kerkrade, Kapelweg 9, 6466 AT Kerkrade.

Historische Kring Kerkrade, Postbus 600, 6460 AP Kerkrade.

Stichting Fontes Rodenses, Paulus Potterstraat 30, 6464 CB Kerkrade.

Heemkundevereniging OCGL, Groenstraat 3, 6364 JK Landgraaf.

Heemkundevereniging Onderbanken 'De Veersjprunk', Etzenraderstraat 12, 6454 AK Jabeek.

Heemkundevereniging 'De Bongard', Wilhelminastraat 29, 6351 GN Bocholtz.

Heemkundevereniging Klimmen, Postbus 58, 6343 ZG Klimmen.

